ZOZO LALA

tweemaandelijks stripinformatieblad december 1994/januari 1995 78

Bij de voorplaat:
Martin Lodewijk in het nauw. Enige zachte dwang was op zijn plaats om Lodewijk - schepper van werelden - eraan te herinneren dat deze originele voorplaat er nog (op tijd) moest komen. En dan hebben we IJzerbroot er nog buiten gelaten...

Beurzen

De Stripdagen in Breda waren weer druk als vanouds. Om niet op de eerste dag al door onze stapel nieuwe *ZozoLala's* heen te zijn, vroegen we er een symbolisch bedrag van vijftig centen voor. Iets wat veel lezers er toch niet voor over hadden, getuige de soms erg grove verwensingen die wij hierom naar ons hoofd geslingerd kregen. Vijftig centen is dus een onoverkomelijk bezwaar, maar honderdvijftig gulden voor een luxe-editie van *XIII* is heel normaal. Natuurlijk is het ook normaal, dat de stripliefhebbers in Breda niet massaal vier gulden vijftig neertelden voor de nieuwste *Razzafrazz*, nota bene het beste nummer tot nu toe. Wel werd de comic- en manga-pulp grif verhandeld op de ruilbeurs. Het is dan ook ergernis troef in de huidige stripwereld, waar uitgevers bijna alleen nog maar risicoloze vertalingen op de markt brengen en waar beursbezoekers alleen nog maar geïnteresseerd lijken in strips die later voor een hogere prijs weer kunnen worden doorverkocht. Het is jammer dat zoveel mooi werk slechts door een klein publiek wordt opgepikt. Volgend jaar beter? **Hans**

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE BALLOON EXPRESS
Klein Schavernek 4
8911 BV Leeuwarden
(058-127997)

BOLSTER
Grote Kerkstraat 14
5911 CH Venlo
(077-544069)

DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW Rotterdam
(010-4613147)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER Rotterdam
(010-4132070)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH Den Helder
(02230-12377)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1071 GN Amsterdam
(020-6267543)

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC Groningen
(050-148540)

HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP Goes
(01100-14691)

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL Leeuwarden
(058-151600)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chasséstraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

RICHARD
Rombout Hogerbeetstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-6842923)

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS Den Bosch
(073-145530)

MODERN PAPIER
Peiserstraat 20
9711 KL Groningen
(050-132521)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

ROTTERDAM
1e Middellandstraat 110-
3021 BH Rotterdam
010-4258756

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH Arnhem
(085-420909)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

SJORS
Schefferplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

OOM WIM
Reestraat 24
1016 DN Amsterdam
(020-6220402)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

ZAAGMOLENDRIFT 35 t/m 41
010 - 4664368
ROTTERDAM

WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC-COMICS-MAGAZINES

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

ERIK DENEYER

open ma-za: 10.30-19.00
Greepstraat 15, 1000 Brussel
tel-fax 02/513.14.86

BEO
Hopland 15
2000 Antwerpen
03/233.25.36

HET EILAND AMORAS
Lombaardstraat 13-3
3500 Hasselt
(011/23.58.95)

HOUTEKIET STRIPS
Dietsestraat 146
3000 Leuven
(016/23.80.12)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(09/227.70.86)

DE SCHAAR
Serpentstraat 26-28
9000 Gent
(09/225.50.91)

TISTJEN DOP
Paterstraat 96
3500 Turnhout
(014/42.88.29)

BONTE
Heidelbergstraat 5
8200 Brugge
(050/38.35.78)

DE GALLIER
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

MAX
Heembeeksestraat 288
1120 Brussel
(02/268.41.92)

DE POORT
Nederkouter 137
9000 Gent
(09/225.31.28)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
(059/30.52.66)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015/21.76.05)

BLITZ CV

Stormestraat 147
8790 Waregem
056/ 61 01 58

STRIPSPECIAALZAAK
CD'S - VIDEOTHEEK

ma - vr:
12u - 20u
zat:
10u - 12u30
13u30 - 20u
zon:
14u - 18u

DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

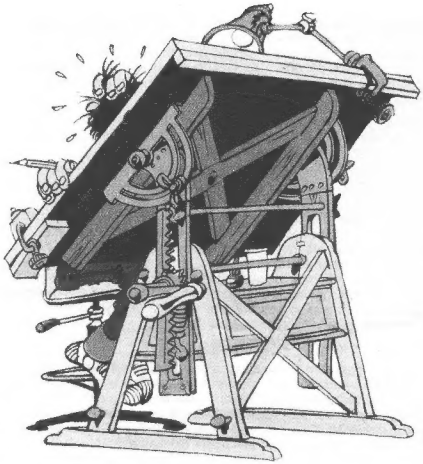

Zelfportret

Martin Lodewijk: schepper van werelden

De Stripschapspenning die Don Lawrence dit jaar uitgereikt kreeg heeft hij voor een belangrijk deel te danken aan de stripreeks Storm. *De kwaliteit van deze serie is te danken aan de perfekte samenwerking van de tekenaar met scenarist Martin Lodewijk. Diens rol in de naoorlogse stripkultuur is moeilijk te onderschatten. Niet alleen is hij de belangrijkste schepper van Storm en maker van Agent 327, ook is hij scenarist (geweest) voor uiteenlopende tekenaars als Daan Jippes, Dino Attanasio, Jan Kruis, Bart van Erkel en Eric Heuvel en kan hij zich de geestelijke vader noemen van striphelden als De Kat, Johnny Goodbye, Zetari en Bernard Voorzichtig. Merkwaardig genoeg zijn Lodewijks scenario-aktiviteiten altijd relatief onderbelicht gebleven. Hoog tijd dus voor een gesprek over karakters, besloten universa en de rol van de stripschrijver.*

Toen ik beide voor een afspraak, noemde je als onderscheid tussen karikaturale en realistische strips dat in komische strips serieuse stukken zitten en dat in serieuse strips grappen voorkomen. Zo eenvoudig is het toch niet? Storm kan niet hetzelfde doen als Agent 327.

Hij kan niet hetzelfde doen omdat hij een ander karakter heeft en niet hetzelfde leven leidt. Dat wordt beïnvloed door de vorm van het verhaal, het onderwerp en de stijl van de tekenaar. Een van de beste voorbeelden van wat stijl kan doen, is een scène uit het *Kuifje*-album *De zwarte rotsen.* In dat fragment probeert Kuifje van een muur op een rijdende auto te springen. In de allereerste zwart-wit versie, waarin het tekenen - vergeleken met de latere albums - nog vrij rudimentair was, kan dat nog. Lambiek en Nero gaat zoiets natuurlijk veel makkelijker af. Die beiden voor zoiets niet voor een half jaar in het ziekenhuis. Bij Kuifje kon het maar net. Jaren later zijn de oude albums door Bob de Moor hertekend op basis van veel foto's en een uitgebreide dokumentatie. Prompt valt de scène uit de toon, het realistisch gehalte van de tekeningen is te hoog geworden. Daarom kan ik Agent 327 op een bepaalde manier van zijn stoel laten vallen, die voor Storm niet mogelijk is. Storm kan natuurlijk wel van een stoel vallen, maar hij akteert anders.

Agent 327 kan ook andere oplossingen bedenken.

Dat ontstaat vanuit de figuur, vanuit een wereld die eigen wetten kent. Ik heb ontdekt dat Agent 327 bepaalde dingen wel en niet kan doen en hetzelfde geldt voor Storm. Agent 327 heeft ook zijn beperkingen. Hij zal nooit vanaf de Euromast een gat in de grond kunnen vallen en dat afdoen met een 'Amaai'.
Dat heeft te maken met het feit dat zo'n karakter leeft. Ik loop dan zelf ook tegen grenzen aan. Ongeveer twintig jaar geleden kreeg ik een lukratieve reklame-opdracht van een sigarenfabrikant. Ze wilden twee strippagina's van Agent 327, waarin Willem II-sigaren aangeprezen werden. Vanaf het moment dat ik er voor ging zitten, stond ik voor een muur. Agent 327 rookt niet en vindt het zelfs een beetje vies. Ik kon onmogelijk een roker van hem maken en heb de opdracht met pijn in het hart terug moeten geven. Ik ben toen wel onmiddelijk een manier gaan zoeken om die grens te overschrijden. Hij moest een keer roken. In een verhaal over het olympisch vuur is dat ook gelukt, maar zeer tegen zijn zin. In zekere zin dwingt je eigen kreatie zoiets af. Vroeger las ik meesmuilend de verhalen van schrijvers die beweerden dat hun karakters met hen op de loop gingen, maar als het karakter goed is klopt het wel. Net als Onze Lieve Heer maak je Adam en Eva uit klei en, potverdomme, jaren later belazeren ze je.

Heb je vooraf een duidelijk beeld van de hoofdrolspelers in jouw verhalen?

Zoiets groeit. Agent 327 was eigenlijk bestemd voor eenmalig gebruik. Bij Storm was dat anders. Met een paar mensen hebben we een wereld geschapen. We konden niet uit het niets gaan werken, want Don Lawrence was een grote naam en hij bracht te veel mee. Storm moest al bij aanvang kompleet zijn. We dienden

AND AS THE LAST IMAGE OF THE DISAPPEARING HOLOGRAM IS GONE, SO THE MIGHTY WAVES BREAK HARDER AND HIGHER AGAINST THE WALL'S EDGE!
QUICK...GET ON THE RAFT...BEFORE THE WAVES SNATCH IT FROM US... IT'S OUR ONLY MEANS OF SALVATION.

Storm in één keer naar god in The Deep World

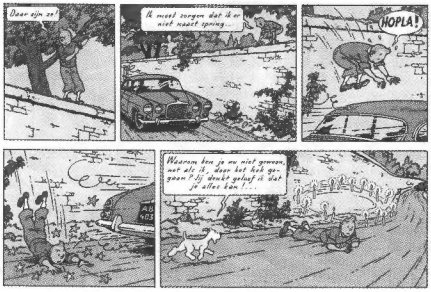
Daar zijn ze!
Ik moet zorgen dat ik er niet naast spring...
HOPLA!
Waarom kon ze nu niet gewoon, net als ik, doen het hek gaan?! Ik denkt gelooft ik dat ze alles kan!

Stijlbreuk in Kuifje: De zwarte rotsen

een wereld te kreëren, waarover met een beetje goede wil vijftig verhalen geschreven kunnen worden. In het eerste verhaal hielp schrijver Saul Dunn echter de hele wereld al met een grote overstroming naar God. Ik spoog vuur! Wat een lul! Daarna gingen we op zoek naar een andere schrijver maar Don moest intussen wel door kunnen tekenen. Ik heb daarom met *De laatste vechter* een verhaal geschreven dat er later moeiteloos tussenuit gehaald kan worden als er een albumreeks zou komen. Het verhaal eindigde ook op dezelfde plaats als waar het begon. Toen Dick Matena de fakkel overnam, heb ik me teruggetrokken.

Kostte dat geen moeite?

Het is niet altijd leuk in het leven. Er zijn wel meer dingen die moeite kosten. Ik heb me ook nooit bemoeid met de verhalen over Johnny Goodbye die door anderen geschreven zijn. Ik heb fragmenten gelezen uit een verhaal van Patty Klein en uit een verhaal van Yves Duval. Uiteraard ging ik over mijn nek, want het was niet wat ik zou hebben geschreven.

Heb je, behalve voor Storm*, ook voor de andere series een wereld proberen te kreëren?*

Voor de meeste genres heb je zo'n wereld al. Dat zijn half fiktieve en half realistische universa die bijna gesloten zijn. Een cowboystrip kun je haast blindelings maken. Wat er van gemaakt wordt, ligt aan de kreativiteit van de schrijver en de tekenaar, maar de wereld is er. Alle gegevens zijn aanwezig. Je kunt enigszins met de grenzen schuiven, maar de kern ligt vast. Het is een periode van ongeveer twintig jaar tussen de Amerikaanse burgeroorlog en ruwweg 1890. Daarna is het voorbij. Hetzelfde verhaal gaat op voor de tijd van de musketiers, de kaapvaart en uiteraard de drooglegging gedurende de twintiger jaren.
Natuurlijk kun je altijd met de grenzen spelen. Ik heb meegewerkt aan een verhaal, waarin Johnny Goodbye en Howdy tijdens de Tweede Wereldoorlog een avontuur meemaken met Lucky Luciano. De moeilijkheid met een geheel fiktieve wereld is dat je alles zelf moet uitwerken, al heeft dat ook zijn voordelen. Hans Kresse vond de *Storm*-verhalen vreselijk, want als alles kan is niets meer interessant. Daar had hij gelijk in. Ik probeer daarom zelf beperkingen en grenzen aan te brengen.

En dat terwijl het medium al zoveel beperkingen kent.

Daar ben ik ook een voorstander van. Als er geen hokjes zijn, kun je er niet uitbreken en is er ook geen konflikt. Als grenzen verdwijnen, raakt men op een dood spoor. Dat geldt voor elke kunstvorm. Ik ben altijd het meest geboeid door muziek en literatuur die ingebouwde grenzen kent en daar tegen te keer gaat.
Het is een mirakel in de muziekgeschiedenis geweest dat je op een grammofoonplaat maar ruwweg vier minuten muziek kunt persen. Een half uur preluderen was daarmee gelijk zinloos geworden, want alles moest op de plaat passen. Het aantal van 44 pagina's voor een stripalbum is ook zo'n verrijkende beperking. Hoe strenger de vorm, hoe mooier ik het vind. Zelf ben ik in de loop der jaren ook strenger geworden. Mijn eerste strips kenden vaak platen met veel schuine lijnen. Dat was Amerikaans. Bij *Agent 327* begon ik met een vrije regelval: wel vier stroken onder elkaar, maar de grootte van de plaatjes wisselde. Op een gegeven moment ging ik echter terug naar de totale strengheid van de *Robbedoes*-pagina's: acht plaatjes op een doormidden gedeelde bladzijde. In het begin was dat vreselijk moeilijk, want je kunt geen tussenplaatjes meer maken. Toen ik het gevoel kreeg dat ik de kunst min of meer beheerste kon ik het weer loslaten, maar een zekere strengheid blijft.

Zoals gezegd is het aardige van grenzen, dat je iets hebt om tegen te vechten. Veel fantasy-romans zijn oninteressant, omdat alles mogelijk is. De kunst is een alternatieve realiteit te scheppen. Bij *Zetari* probeer ik dat ook. Mijn opzet is dat eerst ikzelf en daarna de lezer in de loop van de verhalen de samenhang in die wereld ontdekt.

Als jouw geesteskinderen een eigen karakter hebben, is het dan niet moeilijk om na zo'n lange pauze weer door te gaan met Agent 327? Jij hebt verder geleefd terwijl hij in coma lag.

Dat is inderdaad moeilijk. Hij kan best een anachronisme zijn geworden. Dat moeten we dan maar zien. Maar ook van Agent 327 weet ik veel dingen die de lezer niet weet. Ik heb een arsenaal aan gegevens, waarmee ik een verhaal zou kunnen maken. Ik loop al twintig jaar rond met een idee over zijn vader en de Tsarenfamilie. Het wordt echter steeds onmogelijker, omdat Agent 327 steeds ouder wordt. Maar als hij uit de tijd is, ben ik in principe ook uit de tijd. Met veel zaken die de hedendaagse jeugd bezig houden heb ik weinig affiniteit, maar ik weet niet of dat voor mijn verhalen nodig is. Een totaal onbegrip bij Agent 327 is misschien wel leuk voor de lezer.

Reserveer je ideeën voor bepaalde karakters?

Ik moet zeggen dat die overweging er weleens is, maar het wijst zich meestal vanzelf. Wat January Jones overkomt, kan Agent 327 niet gebeuren. Er zijn wel een aantal elementen in de verhalen over January Jones die ik bij Agent 327 wil laten terugkeren. Johnny Goodbye beleeft dingen die ook bij Agent 327 zijn terug te vinden. Wu Manchu is bijvoorbeeld een figuur die voorkomt bij zowel Johnny Goodbye als Agent 327. Er zijn raakpunten, zoals er heel theoretisch ook raakpunten zijn tussen de wereld van Agent 327 en de wereld van Storm.
De uiteindelijke logika is voor mij onontkoombaar, al betekent dat niet dat ik het ook altijd zo weet uit te werken. Maar het is fantastisch als het wel lukt. In het verhaal van January Jones over de schatten van koning Salomo zitten een aantal mechanismen die ik pas halverwege het schrijven ontdekte. Het klopte opeens, alsof een legpuzzel was afgemaakt.
In dat verhaal komt ook Dritta Reich voor. Ik had haar eigenlijk bedacht voor *Agent 327*. Met Eric Heuvel heb ik zitten overleggen hoe ze er uit zag en wat voor een type het was, zodat ik haar ook in

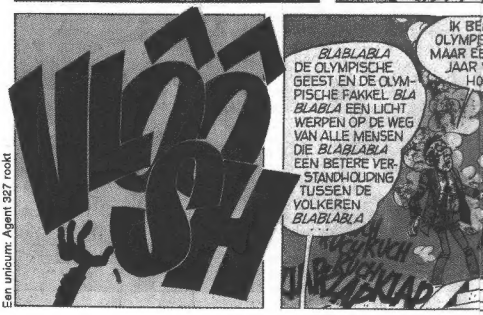
BLABLABLA DE OLYMPISCHE GEEST EN DE OLYMPISCHE FAKKEL BLA BLABLA EEN LICHT WERPEN OP DE WEG VAN ALLE MENSEN DIE BLABLABLA EEN BETERE VERSTANDHOUDING TUSSEN DE VOLKEREN BLABLABLA
IK BE OLYMPI MAAR EE JAAR
KUCH KUCH KUCH KUCH

Een unicum: Agent 327 rookt

MAAR GENERAAL... DAT IS LUCKY LUCIANO! WAT DOET HIJ HIER?
JE BENT IN DE DANNEMORA STAATSGEVANGENIS, HONGO! WAAR ZOU LUCIANO ANDERS MOETEN ZIJN?
NOG STEEDS VOL GRAPPEN, GOODBYE? ALS JE ZO DOORGAAT ZIE JE VANDAAG OF MORGEN JE NAAM NOG NIET EER AAN!

Lucky Luciano in Johnny Goodbye

een verhaal over Agent 327 zou kunnen gebruiken. Het is dan wel vijftig jaar later, maar daar vind ik wel een verklaring voor.
Of een verhaal sluitend te maken is, wordt vaak door heel kleine details bepaald. *Twee voor Tibet*, het tweede verhaal over Bernard Voorzichtig, was praktisch rond. De aantekeningen heb ik per ongeluk laten liggen in een Engelse telefooncel en daarna heb ik het nooit meer kunnen rekonstrueren. Het was een fantastisch verhaal en het klopte als een bus. Ik weet zeker dat het een van mijn beste verhalen was geworden. In de loop der jaren ben ik een aantal elementen kwijt geraakt, gegevens die niet meer terug zijn te vinden. Omdat ik nu een ander mens ben en anders denk, lukt het ook niet meer. Het luistert heel nauw.

Wat bedoel je als je zegt dat een verhaal rond is?

Daarmee bedoel ik dat het mechanisme klopt. Het is duidelijk wat er gaat gebeuren, wie een rol zullen spelen en wat de drijfveren zijn. Daarna moet het verhaal nog worden geschreven, maar in principe zijn alle noodzakelijke gegevens aanwezig.
Ik heb tien jaar lang rondgelopen met het idee voor *Dossier Heksenkring*. Ik had een boek gelezen over heksen die een kring rond Engeland legden en dat gegeven wilde ik gebruiken. Ik kon echter niet bedenken op welke wijze Agent 327 betrokken zou kunnen worden bij heksen in Engeland. Op een gegeven moment kreeg ik echter de inval om niet Agent 327, maar de bijfiguur Barend te gebruiken. Dat was niet zo'n probleem, want die jongen kon probleemloos met een gitaar naar Londen om daar de folk-clubs af te lopen. Dan kom je vanzelf gekke mensen tegen. Zo'n motivatie zoek ik dan. Er moet een reden zijn waarom de gebeurtenissen in een verhaal plaats vinden.

Wanneer stuur je het scenario naar de tekenaar?

Al in een vroeg stadium. Het enige wat ik dan heb is de motivatie. Als ik de eerste pagina's van *Het Pinkerton*-draaiboek begin op te sturen, weet ik twee mechanismen; allereerst wat Butch Cassidy en Sundance Kid in Hollywood terecht doet komen en ten tweede wat January Jones erheen voert. Verder weet ik niets, al zitten er wel een paar dingen in mijn hoofd. Ik wil een luchtgevecht laten plaatsvinden en het lijkt me prachtig om Butch en Sundance nog een keer een trein te laten beroven. Ik ben bezig met pagina twintig en nu pas weet ik hoe de slotscène er zal uitzien.

Dritte Reich in Januari Jones

Dat lijkt me een riskante manier van werken. Zo'n lel van een plaat over twee pagina's als in het laatste album van Storm *heeft bijvoorbeeld behoorlijke konsekwenties voor de paginaverdeling.*

Dat klopt. Toen ik op het idee kwam om dat te doen, moest ik ook flink gaan schuiven. Maar daar kom ik dan ook wel weer uit. Het leek ons beiden wel leuk om te doen. Normaal gesproken ben ik er niet zo voor, maar in dit geval vond ik het schitterend. Toen de pagina's echter in *SjoSji* verschenen, waren ze de balloons vergeten en opeens sloeg het nergens meer op. Voor de albumuitgave stond ik er daarom op dat de balloons weer geplaatst werden. Prompt liep het weer.
In de loop van het verhaal was me duidelijk geworden dat er iets overweldigends nodig was. Als er straks een botsing komt met Pandarve, dan moet er wel iets aan de hand zijn. De inslagen op Jupiter vallen erbij in het niet en dat moet je overbrengen. Oorspronkelijk had ik het verhaal over twee albums gepland. Naarmate we vorderden groeide het uit tot drie albums. Met die lengte moet het minstens over de ondergang van de wereld gaan en dat moet er dus ook uitkomen. Als je er zo'n plaat tussen gooit, moet je ook flink uitpakken.

Als je van één album al niet weet hoe het af zal lopen, dan moet een verhaal met een lengte van drie albums wel helemaal vaag zijn.

Het gaat om de mechanismen. Voor *De terugkeer van de rode prins* was een mechanisme het duel van Roodhaar en de troonpretendente op het gespannen vel in de vulkaan. Dat was ook een scène die ik al jaren in mijn hoofd had zitten. Voor het lopende verhaal zijn er gebeurtenissen en ontmoetingen die ik al weet, maar veel dingen ontdek ik pas later.

Dan kun je niet meer terug.

Vaak merk ik dat bepaalde elementen achteraf toch zijn terug te vinden in het begin van het verhaal. Ik heb daar een talent voor.

Hoe vast liggen de karakters van de bijfiguren? Nomad verschijnt aanvankelijk ten tonele als een opvliegerige ijdeltuit, maar blijkt later een verdwaalde prins te zijn. Kun je hem dan nog wel op dezelfde manier gebruiken?

Nomad is een cliché, een man met een verleden zoals ze voorkomen in de avonturenromans van Ryder Haggarth. Hij is een Ulysses waarvan niemand weet dat hij een koninkrijk heeft en een vrouw die op hem wacht. Hij is de enige rode mens in de verhalen van *Storm* en op een gegeven moment heb ik een verleden voor hem verzonnen. Dan kun je niet aankomen met de zoon van de bakker die de verkeerde tram heeft genomen. Ik vind hem met deze achtergrond juist beter bruikbaar. Hij bezat altijd al een zekere autoriteit, vond ik. Hij bleek minder ijdel en dom te zijn dan ik hem had gedacht. Op basis daarvan ben ik wat gaan proberen en op die manier ontstaat *De terugkeer van de rode prins.*

Lodewijk c.s. in de voetsporen van Barend

Zijn de meeste bijfiguren eigenlijk geen alter ego's van de hoofdpersoon?

Het is vooral een methodiek. Bovendien zijn er in werkelijkheid ook maar weinig mensen die helemaal alleen door het leven gaan.

Maar in de werkelijkheid heb je ook zelden zulke ekstreme rolverdelingen.

Ik hoop dat dat bij Störm en zijn makkers ook niet het geval is. Ik claim geen psychologisch uitgediepte karakters te hebben gekreëerd, maar Storm is geen plat personage. Roodhaar is wat meer eendimensionaal en Nomad hangt er wat bij, maar dat is tot op zekere hoogte hun funktie. Toch probeer ik ze ook hun *moment in the sun* te geven in een verhaal of door een bepaalde situatie waarin ze reageren vanuit een bepaalde achtergrond. Dat geldt voor al mijn bijfiguren.

Maar de wisselwerking tussen Agent 327 en Olga Lawina is heel anders.

In zekere zin is Storm een onwillige held. Hij is in een wereld beland, waarop hij niet was voorbereid. Agent 327 is een man met een taak. Hij wil het vaak te goed doen en daarom gaat het fout. Storm zal eerdér geneigd zijn een stapje terug te doen, maar daar is hij weer te sympathiek voor. Als er een oud vrouwtje in elkaar wordt geslagen, zal hij toch helpen. Het gaat hem persoonlijk aan. Olga Lawina doet alles voor zichzelf. Agent 327 heeft de oorlog meegemaakt en heeft nog ouderwetse idealen.

Is de samenwerking met elke tekenaar anders?

De terugkeer van de rode prins: duel in de vulkaan

Ja, de vorm is zelfs anders. Voor Eric Heuvel maak ik een ruwe indeling van de pagina's en krabbel daar mijn visie op de plaatjes bij. Verder beschrijf ik het niet, maár zet alleen de dialogen ernaast. Voor Dino Attanasio maakte ik wel een schets van de pagina, tekende figuurtjes en maakte een lay-out. Daarnaast beschreef ik het nog een keer vrij uitgebreid en zette de dialogen ernaast. Voor Don Lawrence maak ik een indeling van de pagina omdat de grootte van de plaatjes een indikatie is van de impact die het moet hebben. Soms maak ik een klein schetsje om mijn bedoeling duidelijk te maken, maar bij Don doe ik dat het minst.
Attanasio had er de pest over in dat ik hem zo uitgebreid instrueerde. De eerste keer dat we elkaar spraken, liet hij dat ook merken. Daar was ik wel van onder de indruk en een tijdje heb ik het achterwege gelaten. Langzamerhand is het er toch weer ingeslopen, want mijn bedoelingen kwamen niet goed uit de verf. Ik wil Attanasio niet te kort doen, maar hij heeft zijn beperkingen. Geen enkele tekenaar haalt datgene uit een verhaal waarvan ik vind dat het er in zit. Alleen verrast de ene tekenaar me meer dan de ander. Eric Heuvel en ik liggen dicht bij elkaar omdat we, ondanks het generatieverschil, dezelfde invloeden hebben ondergaan. Zijn vader is van mijn generatie en is zuiniger op zijn strips geweest dan ik. Eric en ik begrijpen elkaar. Attanasio is een totaal ander mens.

DAMEN EN HEREN... THANS VOLGT EEN DIRECTE UITZENDING UIT DE STAATSBEMANGENDE SING-SING, HET GEBIED... VRIJWILLIG BEVRIJD DOOR EEN AANTAL VAN DE... DE INWONERS... SPREKT VOOR U EEN MEDELIJEN VAN HONDMASSE DAMZEN... DE VOOR... WAARTIJ WORDT GEBREKLD DOOR FIDDLES PASA...
AHAH! DAT NOOIT!
KLIK
AH DIE HONDT! AL TERUG !!! NU
M BEN EVEN DE CHEQUE DIE IK VAN STONE FELLER AUS BILDNIS WEGS... DAAN INWISSELEN...
EN TOEN HEB IK DEZE GEVOCHT... HET LEEK IK WAS MET EEN REVOLVER DAN EEN TROMPET...

Lodewijks persoonlijke favoriet: Fiddles Paganini

Hij was voor de oorlog al volwassen en zijn carrière is heel anders verlopen dan de mijne. Ook de taal was een barrière. Het betekende dat ik genoegen moest nemen met wat Attanasio ervan maakte. De wisselwerking was nihil.
Don en ik kunnen goed met elkaar praten en daardoor zijn we naar elkaar toegegroeid. Soms heeft hij een totaal andere visie, maar het werkt goed. Don voegt iets toe aan wat ik schrijf. Als ik de tekeningen van Attanasio onder ogen kreeg, bleek er zelden uitgekomen te zijn wat ik er in had gestopt. Daarmee wil ik niet zeggen dat het inferieur was, maar ik weet dat uit de samenwerking met Attanasio mijn bedoelingen het minst naar voren kwamen. Misschien gold dat ook voor de bedoelingen van Attanasio. Ik zou die verhalen graag zelf opnieuw willen tekenen, want er zijn elementen verloren gegaan.
Ik heb voor Attanasio mijn beste verhalen geschreven. Ik geloof niet dat ik ooit een beter verhaal geschreven heb dan *Fiddles Paganini*. Zo zijn er nog een stuk of zes verhalen. Ze zitten vol humor waar ik om moet lachen en het klopt als een bus. Het zijn perfekte horloges die precies op tijd lopen.

Hoe belangrijk is een scenarist?

Als het goed is, is er een wisselwerking. Het tekenen is zonder het schrijven niet mogelijk. Bij *Blueberry* kun je dat goed zien. Er was altijd een interessante wisselwerking tussen Charlier en Giraud. Giraud is op een bepaalde manier een enorme zwever en Charlier is een nuchtere ambachtsman. Daar zat een leuk konflikt in.
Een uitzondering daargelaten zijn de beste stripmakers echte strip*makers* en geen stripschrijvers of striptekenaars. Tekenen is niet zo belangrijk en schrijven is niet zo belangrijk. Maar als je iets wil mededelen en je gebruikt daarvoor de strip, dan moet je vertellen en komt het schrijven en tekenen vanzelf.
Mijn enige pretentie is dat ik pretentieloos ben. In de zeventiger jaren ben ik daar allergisch voor geworden. Naar mijn smaak hebben teveel tekenaars en schrijvers zich aan hun pretenties vertild. In sommige gevallen zelfs op dramatische wijze. Die pretentieuse onzin was eigenlijk maar een scheet in de wind. Juist de stripmakers die gewoon een verhaal vertelden, hadden vaak de meeste impact.

Jef Nieuwenhuis

Snapshots

Hoe zou de wereld eruit zien zonder strips? Oké, de bedorven jeugd krijgt meer ruimte in de boekenkast voor stenguns en kromzwaarden. Toch zullen weinigen van hen zich met deze existentiële vraag bezighouden. Maar er breken onzekere tijden aan.
Het post-Xavieriaanse tijdperk (de kale schijnt dood te zijn) dwingt ons tot bezinning op zulke zaken. Een wereld zonder X-mannen? Lees er meer over in de nieuwe *spin-offs* **Factor X, Gambit and the X-ternals, The Mutants: the Amazing X-men, The Mutants: the Astonishing X-men** en **The Mutants: Generation Next** (allen Marvel; $ 1.95). DC schrok zich bij het zien van dit lijstje ook te pletter en reageerde schielijk met **World without a Superman** (TPB; $ 5.00). Dit virus heeft zich razendsnel verspreid. Geruchten gaan dat Dave Sim bij deel 200 in plaats van 300 stopt met *Cerebus*. Clive Barker zegt in een interview met **The Comics Journal** nr. 171: *"Als er geen* Hellraiser*-films meer waren, zou ik niet ongelukkig zijn."* Zijn de helden vermoeid?

Bonemania
Gauw naar de **Eisner** en **Harvey Awards**. Het is dat **Alice In Chains**-zanger **Layne Staley** te druk is met het zuigen van merg uit zijn eigen botten, anders zou hun debuutsingle *Them Bones* de perfecte soundtrack zijn bij deze jaarlijkse prijsuitreikingen. **Jeff Smiths Bone** werd met een Eisner gelauwerd als de beste serie, het beste vervolgverhaal, de meest humoristische publikatie en de beste schrijver/tekenaar. Harvey onderscheidde Smith/Bone als de beste cartoontekenaar, het beste *graphic album* (**The Complete Bone Adventures**) en gaf hem een speciale prijs voor humor. *Bonemania* slaat onverbiddelijk toe. De **Comics Journal** kondigt voor nummer 173 ($ 4.95) een uitgebreid Smith-interview aan en **Wizard** #41 ($ 4.95) bevat een bon voor een speciaal Bone-nummer: **13½**. Zowel bij Eisner als Harvey vond men **Marvels** (Marvel; Kurt Busiek en Alex Ross) de beste *limited series* en **Batman: Mad Love** van Paul Dini en Bruce W. Timm (DC) het beste verhaal. Opvallend was verder dat DC's **Vertigo**-hoekje 4½ Eisners kreeg maar bij Harvey niet verder kwam dan een aantal nominaties. Ten aanzien van het beste boek over strips zijn de stemmen unaniem: **Understanding Comics** door Scott McCloud.

THE CARTOON IS A VACUUM INTO WHICH OUR IDENTITY AND AWARENESS ARE PULLED...
...AN EMPTY SHELL THAT WE INHABIT WHICH ENABLES US TO TRAVEL IN ANOTHER REALM.
WE DON'T JUST OBSERVE THE CARTOON, WE BECOME IT!
THAT'S WHY I DECIDED TO DRAW MYSELF IN SUCH A SIMPLE STYLE.
WOULD YOU HAVE LISTENED TO ME IF I LOOKED LIKE THIS!?
McCloud

Losers
Zo zijn er *winners* en *losers*. **Bill the Bull** moet waarschijnlijk tot de laatsten gerekend worden. Bill Parchem - half man, half stier - is een huurgangster uit Chicago die bijna net zoveel zuipt als moordt. Het zal wel bij het sterrenbeeld passen. De nieuwe miniserie **Bill the Bull: One Shot, One Bourbon, One Beer** (Boneyard Press; Fischer/Roach/Cassady; $ 2.95) belooft een aanslag op de maagwand te worden.
Bob, the Galactic Bum (DC; Grant/Wagner/Ezquerra; $ 1.95) is een *loser* met een missie. Met zijn partner Buck Fifty en zijn onderbuikfilosofieën valt hij de galactische gentleman **Lobo** lastig, terwijl die het ook al aan de stok krijgt met **Deadman** in **Lobo/Deadman: The Brave and the Bald** (DC; Grant/Emond; $ 3.50). De carrière van een premiejager gaat niet over rozen.
Jean Paul Valley, de deugniet die in de sage *Knightfall/Knightquest/Knightsend* voor Batman speelde, staat nog aan het begin van zijn carrière. In de gedaante van **Azrael** start hij in januari in de gelijknamige nieuwe serie (DC; O'Neil/Kitson/Pascoe; $ 1.95), waarin hij worstelt met zijn vleermuisverleden. Als deze knul net zo gemeen is als de kat van Gargamel, kunnen we het een ander verwachten.

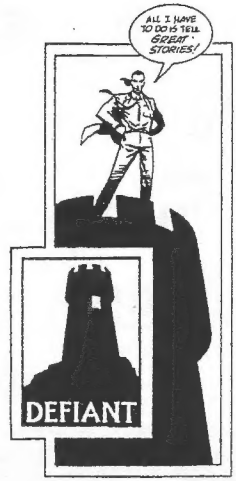

Jim Shooter volgens zijn eigen promotiemateriaal

Mafia
Zoals bekend zijn stripverhalen slechts een slap aftreksel van de realiteit. De **Comics Journal** # 171 bevat een artikel van kruisvaarder Gary Groth over ex-Marvelredacteur **Jim Shooter**, die zijn levenspad bezaaide met lijkjes van stripauteurs. Het artikel leest als een mafiaromannetje. Shooter zegt steeds gepleit te hebben om **Jack Kirby** de auteursrechten van zijn werk te geven, maar insiders weten beter. Een heel naar mannetje met een naar paardestaartje, door journalist **Gary Groth** 'onze eigen Nixon' genoemd.
Science fiction-schrijver **Harlan Ellison** heeft de wind er ook goed onder. Schrijver Charles Platt richtte het forum **Victims of Ellison** op voor mensen die uitgescholden, bedreigd of belogen zijn door **HELL**ison. Platt kreeg zoveel reacties dat hij ermee stopte wegens tijdgebrek. Platt: *"Mocht het nog eens nodig zijn: Ik heb een vijf centimeter dik dossier."* Ellison zit hier niet zo mee. In januari komt **Harlan Ellisons Dream Corridor Special** uit (Dark Horse; $ 4.95): een verzameling fantastische science fiction-verhalen die zijn arme collega's bibberend in hoeken, kieren en spleten zal doen kruipen. Science fiction van een ander kaliber is geschreven door **Douglas Adams**. Zijn serie rond het **Transgalactisch Liftershandboek** jaagt de nietsvermoedende Star Wars-fan de lachstuipen op het lijf. In **The Restaurant at the End of the Universe** (DC; Carnell/Leialoha/Hendrix; $ 5.95) krijgen aardling Arthur Dent en spaceboef Ford Prefect een apocalyptische maaltijd voorgeschoteld. Dent en Prefect zoeken naar het antwoord op het Leven, het Universum en de Rest. Het probleem is dat niemand de vraag weet.
Vragen heersen er ook rond Uther, de vader van Koning Arthur (je weet wel). Geïnspireerd door het middeleeuwse boek *The History of the Knights of Britain* van Geoffery of Monmouth starten Bo Hampton en Dan Abnett een serie over deze vergeten Britse koning uit de vroege Middeleeuwen, die zij waarschijnlijk laten volgen door de avonturen van de jonge Arthur. In de sfeervolle *graphic novel* **Uther, the Half-Dead King** (NBM; $ 11.95) komen we naast ongure stamhoofden en bevallige jonkvrouwen ook Merlijn reeds tegen. Wij volgen Uther in zijn vergeefse pogingen de Britse eilanden te verenigen in de woelige tijden na de Romeinse bezetting. Een onvervalste aanrader.
Wat zien wij vijftien eeuwen later? **Michael Diana**, de tekenaar van vunzige, gewelddadige stripverhalen (zie *ZozoLala 76)*, mag van de rechter gedurende drie jaar niks obsceens meer tekenen. Diana's huis is al meerdere malen onaangekondigd doorzocht op krabbeltjes van afgehakte lullen en tieten. Diana gaat in beroep tegen deze flagrante vorm van censuur en wordt hierin gesteund door het Comic Book Legal Defense Fund. De zaak heeft een aantal verontwaardigde reacties van collega's opgeleverd, maar de staat Florida houdt de poot stijf. Zo gaan wij de 21e eeuw in. Hoe zal die eruit zien zonder bloed, ingewanden en sex?

Peter Boel

SIGNED BY

Licht in de duisternis

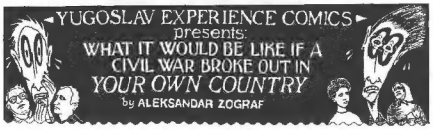
YUGOSLAV EXPERIENCE COMICS
presents:
WHAT IT WOULD BE LIKE IF A CIVIL WAR BROKE OUT IN YOUR OWN COUNTRY
by ALEKSANDAR ZOGRAF

Je voorstellen hoe het zou zijn als er in jóuw land een burgeroorlog uit zou breken. Een zeer confronterend begin van de strip van de Serviër Aleksander Zograf, een van de indrukwekkende bijdragen aan de stripbundel en expositie met de veelzeggende titel Signed by War. *Naast Zograf probeert in* Signed by War *nog een dertigtal andere stripmakers grip te krijgen op de stroom gebeurtenissen rond Joegoslavië, waarin zij - en wij allemaal - zijn meegesleurd. Waaronder niet alleen voormalig-Joegoslaven, maar ook mensen als Lorenzo Mattotti, Edmond Baudoin, Peter Pontiac en Lian Ong. Elke stripmaker kreeg maximaal twee pagina's om in zwart-witbeelden uitdrukking te geven aan zijn gevoelens over de gebeurtenissen in het voormalig Joegoslavië. In combinatie met volledige artistieke vrijheid levert dat een boeiend, divers geheel op en maakt het van* Signed by War *een album dat je niet makkelijk los laat.*

Signed by War staat niet op zichzelf. Het is een intiatief van de Anti War Action Foundation for Former Yugoslavia (AWA), dat al meerdere initiatieven heeft genomen om aandacht te vragen voor het voormalig Joegoslavië. Zoals het uitbrengen van de lp/cd *The Dignity of a Human Being is Vulnerable*, met muziek van diverse Servische, Kroatische, Sloveense, Europese en Amerikaanse bands en een bijbehorend boekje van een even divers gezelschap dichters, illustrators en stripmakers. Of het festival *Stop the Madness*, najaar '93, met optredens zowel binnen als buiten Joegoslavië. De drijvende kracht achter dit alles is de 27-jarige Momir Stosić Moki, kortweg Moki, afkomstig uit de punk rock scene van Novi Sad, Servië. Net als vele Servische jongeren ontvluchtte Moki in 1991, toen het conflict tussen Kroatië en Servië escaleerde, zijn land om niet te hoeven eindigen in het Servische leger. Vanuit het buitenland probeert hij nu met AWA en zijn band The Refugees, op zijn terrein, het raakvlak van muziek en strips, zijn land in de publiciteit te brengen. Zelf zegt hij over de ideeën achter *Signed by War*:

"Signed by War *is in de eerste plaats bedoeld om strips uit Kroatië, Servië en Slovenië samen met strips uit andere landen iets te laten zeggen over de oorlog in voormalig Joegoslavië en over oorlog in het algemeen. Daarnaast was het de bedoeling dat mensen uit Servië, Slovenië en Kroatië samenwerkten aan één project. Ten derde wilden we de buitenwereld laten zien wat voor soort strips er in deze gebieden gemaakt wordt. Ik verwacht dat zowel de kwantiteit als de kwaliteit ervan veel mensen zullen verrassen. Onze vierde doelstelling was om de contactadressen van de deelnemers te vermelden en zo ervoor te zorgen dat zij makkelijk door het buitenland benaderd kunnen worden. Tot slot zijn we van plan om met het geld van het boek een stripblad op te zetten, met zowel mensen van binnen als buiten voormalig Joegoslavië en willen we een ander deel van het geld gebruiken ter ondersteuning van onafhankelijke strips in Servië en Kroatië."*

Met dit kernachtige vijfpuntenplan benaderde Moki de potentiële deelnemers voor zijn project. Onder die deelnemers bevinden zich

opmerkelijk genoeg geen Bosniërs. Volgens Moki is dit absoluut geen politieke keuze, maar heeft het te maken met het simpele feit dat alle belangrijke stripuitgevers geconcentreerd zijn in de steden Zagreb, Belgrado en Novi Sad, respectievelijk in Kroatië en Servië. En waar de uitgevers zitten, daar zitten ook de meeste stripmakers. Vandaar dat de Bosniërs ontbreken en dat er ook niet meer dan twee mensen uit Slovenië in *Signed by War* te vinden zijn.

Moki's uitdrukkelijke afwijzing van elke politieke motivatie bij *Signed by War* heeft een duidelijke reden. Met het huidige wespennest in Joegoslavië en de weinig aangename ervaringen uit het communistische verleden nog vers in het geheugen, roept het woord politiek ér bepaald weinig geestdrift op. Of gewoon blind wantrouwen, zoals Moki aan den lijve ervaarde bij de Kroatische Unie van Stripmakers, die hem alle medewerking weigerde. De Unie was bang gebruikt te worden voor een politiek spelletje. Uiteindelijk draaide ze toch enigszins bij en liet ze haar leden individueel beslissen of ze mee wilden doen of niet. Nu het album er ligt, heeft de Unie spijt van haar bovenmatige voorzichtigheid, zegt Moki met grote tevredenheid.

"Het boek veroorzaakte een grote schok in Kroatië. Iedereen was onder de indruk van zowel de kwaliteit als de uitvoering ervan. De stripmakers daar ontdekten wat ze aan zich voorbij hadden laten gaan en waren gedwongen zich af te vragen waarom ze eigenlijk niet in groten getale hadden meegedaan. Voor het komende AWA-project, Women against the War, *doet het hele Kroatische stripwereldje wél mee. Dit zie ik als het belangrijkste resultaat van* Signed by War *tot nu toe. Met de strips zijn we erin geslaagd de mensen te bereiken en de grenzen die er in hun hoofd bestonden te doorbreken."*

En grenzen doorbreken, dat is wat Moki wil, grenzen doorbreken die in zijn eigen land - maar ook daarbuiten - zulke desastreuze gevolgen hebben. Het wegnemen van het onderlinge wantrouwen is daarbij slechts één van de vijf doelstellingen van *Signed by War*. Grenzen kunnen ook op andere manieren doorbroken worden. Bijvoorbeeld door een nieuw striptijdschrift op te zetten met werk van mensen van binnen en buiten Joegoslavië, zoals Moki van plan is. Of door met de opbrengst van *Signed by War* bestaande, noodlijdende onafhankelijke publicaties in Kroatië en Servië te steunen.

Mirko Ilić

Peter Kuper

"Er bestaan momenteel nog enkele onafhankelijke stripbladen in Servië, Slovenië en Kroatië. Ze zijn als kleine eilandjes in de duisternis. Voor sommige van hen is een oplage van honderd stuks al een succes. Ze bestaan onder moeilijke omstandigheden en moeten een harde strijd leveren om voort te bestaan. De mensen achter deze bladen verdienen respect. Met het geld van Signed by War *willen wij hen helpen te overleven en te blijven publiceren. Misschien kunnen we zelfs met ze samenwerken aan het nieuwe tijdschrift dat we in Joegoslavië willen lanceren. Wanneer de expositie in januari 1995 Belgrado aandoet, zullen we zien wat de mogelijkheden zijn."*

Een nieuw striptijdschrift in voormalig Joegoslavië, is dat wel het eerste waar de mensen daar op zitten te wachten? Je zou toch eerder verwachten dat er geld nodig is voor voedsel, of voor het herstel van oorlogsschade? Dit zijn vragen die versterkt worden tijdens het lezen van het album. In *Signed by War* treft de lezer behalve strips namelijk ook meerdere pagina's aan met uitgebreide informatie over de stripgeschiedenis van de diverse regio's in Joegoslavië. Ook voor de biografieën van de deelnemers en hun contactadressen wordt de nodige ruimte uitgetrokken. De oorlog zelf schemert in het tekstgedeelte slechts af en toe voorzichtig tussen de regels door. Dit is een opvallende afwezigheid, een oorverdovende stilte, temeer daar de strips zelf indringend verslag doen van het oorlogsleed. Een merkwaardig contrast, waardoor je je gaat afvragen wat het belang is van die strips in oorlogsgebied. Voor Moki is het heel duidelijk.

"Het is nodig om de geest en de cultuur levend te houden! Als je de mensen alleen maar dingen als eten geeft, leven ze in duisternis, zijn ze als zombies. Ze moeten ook mentaal gezien overleven en dan is cultuur net zo belangrijk als voedsel. Cultuur is als een lichtpunt in de duisternis. Het kan helpen de mensen aan het denken te zetten en de situatie te veranderen. Dat de mensen kunnen zien van: hé, strips uit Kroatië, Servië en de rest van de wereld tegen de oorlog! Zodat we, net als in Kroatië, de grenzen die er in hun hoofden bestaan kunnen doorbreken. Dat bereik je niet met voedsel, noch op welke andere manier dan ook."

De enthousiaste reacties vanuit Joegoslavië lijken Moki in het gelijk te stellen. *Signed by War* krijgt veel aandacht in de media en Moki verwacht dat tegen de tijd dat de expositie Belgrado aandoet, iedereen daar op de hoogte zal zijn van het project. En het lijkt - hoe voorzichtig ook - goed nieuws, dat de leden van de verschillende bevolkingsgroepen in het voormalig Joegoslavië ook eens naar hetzelfde boek kunnen grijpen, in plaats van naar hetzelfde geweer.

Toon Dohmen

Het album Signed by War ligt in de winkels voor ƒ 29,95/BF 599. De expositie Signed by War gaat vergezeld van optredens van diverse bands en is nog tot en met 9 december a.s. te zien in Galerie Modern Papier te Groningen. Daarna verhuist Signed by War naar Belgrado, om vervolgens op 21 januari 1995 voor de laatste keer Nederland aan te doen in Assen. Na Assen staan achtereenvolgens op het programma: Ljubljana, Zagreb, Berlijn, Bari, Athene, Budapest, Barcelona, Glasgow, Brighton en de V.S.
Het volgende AWA-project, een cd onder de titel Women against the War, is een benefiet voor vrouwen en vrede in het voormalig Joegoslavië. Het staat gepland voor januari 1995. In het boekje bij de cd zullen veel van de bekende gezichten uit Signed by War terugkeren.

Acacialaan

Bjonk

Zijn bovenwoning in de Amsterdamse wijk De Pijp is opgesierd met schilderijen en tekeningen van eigen hand. Zelfs zijn meubels zijn voorzien van zijn oh zo herkenbare grafische hersenspinsels. Hier woont Berend Vonk. De 32-jarige striptekenaar gold tien jaar geleden al als een van de grootste talenten in ons land. Na een geflopte albumuitgave van zijn verhaal Pastorale '83 *bij - de eveneens geflopte - uitgeverij Beeldspraak werd het stiller rond zijn persoon. Een paar pagina's verschenen later nog in de bladen* Titanic *en* Wordt Vervolgd. *Met de dood van deze tijdschriften, leek ook Berend Vonks produktie gestorven.* „Als het aan mij lag waren er wel meer albums gekomen, materiaal genoeg, maar het is moeilijk een uitgeverij te vinden," *vertelt hij.* „Sinds 1978 heb ik voor veel punk- en kraakbladjes getekend. Dat werd op den duur steeds minder. Die actiegroepjes werden steeds dictatorialer. Ze stonden niet meer voor de dingen die mij aanspraken. Ik ben er uiteindelijk mee gestopt. Daarna heb ik wat strips voor *Wordt Vervolgd* gemaakt. Nadat die publicatiemogelijkheid verdween, ben ik een tijdje niet meer met strips bezig geweest. Ik heb me toen op de 'grote' kunst gestort, want ik wilde mijn werk met een groter publiek delen. Dat soort werk hangt nu hier aan de muur. Zo nu en dan verkoop ik wat. Nadat ik gestopt was voor die actieblaadjes, ben ik op een gegeven moment thuis in Tenesschen bezocht door twee heren in regenjas. Ze lieten me een pasje van de bvd zien en vroegen of ze even met me mochten praten. Ze wilden informatie over allerlei activiteiten van actiegroepjes. In ruil zou ik een vergoeding krijgen en zouden ze me helpen met mijn carrière als striptekenaar. *(lacht)* Over het hoe bleven ze vrij vaag. Als ik het had gedaan, was ik nu misschien beroemd geweest."

Vonk maakt schilderwerk, pentekeningen en houtsnedes, die hij verkoopt via exposities in zijn geboortestreek Limburg en zijn woonplaats Amsterdam. In 1991 won hij de Ilse Frankenthal-grafiekprijs. Ondertussen oogste hij ook nog eens roem als zanger van de band De Sufgerukte Wallies.

„In 1987 zijn we begonnen met de band. Ik heb wat dat betreft geen ambities. Ik vind het leuk als de platen goed verkopen, maar ik zou het liefste striptekenaar zijn. Dat wilde ik al op mijn zesde en die droom is altijd gebleven. Ik zal er wel altijd andere dingen naast blijven doen. Striptekenen is tenslotte slavenarbeid. Het vereist meer discipline dan vrije kunst. Ik heb heel veel ideeën voor verhalen en bijna evenveel onafgemaakte strips. Ik maak een pagina per dag. Het probleem van stripmaken is, dat je op een gegeven moment alleen nog maar een al vaststaand idee aan het uitwerken bent. Het idee wordt echter oud. Onder het maken komen er andere ideeën op, waardoor ik weer aan iets nieuws begin. Ik heb nu echter wel een serie van een-paginastrips af, die samen een album vormen. Het zou leuk zijn als daar een uitgeverij geïnteresseerd in zou raken. Voor een uitgave in eigen beheer is er geen geld. Ik heb het samen met de illustere Mark Ahsmann bedacht. Het heet *Billie Fnuikzwijn.* Het zijn verhalen met irrationele, gevoelige clous, waar echter een rode draad doorheen loopt. We zouden het het liefst op krantepapier uitgegeven zien, zoals de oude *Nero's.* Het gaat tenslotte om de inhoud."

Vonk treedt pas weer sinds een tijdje naar buiten met strips. „Ik ben altijd strips blijven tekenen, maar er waren geen afzetmogelijkheden meer. Alles bleef in de la liggen. De laatste tijd dienden zich weer mogelijkheden aan en werd ik benaderd door blaadjes als *Bakkes, Posse* en *Zone 5300.* Ik heb een paar duizend tekeningen en enkele honderden pagina's strip onder mijn tekentafel liggen."

Berend Vonk heeft de kunstacademie in Maastricht doorlopen. Zijn idolen zijn de oude Sleen, de oude Vandersteen de oude Pom en Willem, want - zo zegt hij zelf - 'hun manier van verhalen vertellen vind ik erg goed'. *Grafisch is Vonk een ware duizendpoot. De ene tekening is gemaakt in een klare lijn-stijl, terwijl de andere is opgebouwd uit agressieve krassen en lijnen.* „Veel tekenaars werken altijd in de zelfde stijl. Ik snap niet dat ze daar niet de balen van krijgen." *Als hij zichzelf wil vernieuwen, kijkt hij vaak naar kindertekeningen.* „Het is heel verfrissend om te zien hoe zij tegen bepaalde dingen aankijken en wat voor grafische oplossingen zij daarvoor vinden. Zonder enige pretentie weten zij dingen visueel neer te zetten. Er zitten soms prachtige vondsten bij." *Verder zegt hij beïnvloed te zijn door kunstenaars als George Grosz verschillende Duitse Dadaïsten uit de jaren twintig, grafici die in de loopgraven hebben gevochten. Ze maken tekeningen van mensen in extreme situaties, iets wat ook regelmatig terug komt in het werk van Vonk. Zoals in zijn enige album* Pastorale '83, *waarin de angst voor de communisten het beest in de bewoners van een boerengehucht wakker maakt, wat leidt tot lachwekkend absurde moordpartijen en een vlijmscherpe aanklacht tegen iedere vorm van dogmatisch denken.* „*Pastorale '83* is een heel tijdsgebonden strip. Ik was negentien toen ik het maakte. Mijn denkbeelden van toen zijn inmiddels gevolueerd. Ik zou mijn politieke mening niet meer zo expliciet in een strip naar voren brengen. Er zijn een kleine duizend albums van verkocht, terwijl er tweeëneenhalf duizend zijn gedrukt. De uitgever was erg optimistisch."

Over uitgevers heeft Vonk overigens een nogal uitgesproken mening. „In Nederland hebben ze geen oog voor vernieuwing. Iemand als Marcel Ruijters had al lang naar Frankrijk of Amerika

LENA
LET OP LENA
ZEG ME NAL
ZIJN WE ER GEWEEST DAN KOMEN WE VAST NOG EEN KEER TERUG!
ROT OP VENT!
JE WILT WEINIG EENS NAAR BULEREN!
ACHE, KLEINE FRIK

moeten verhuizen. Daar is wel een markt voor zijn werk. Hier in Nederland is het steeds de zelfde kleine groep auteurs, die in alle bladen staat en die je overal tegenkomt. Ik zeg niet dat de uitgevers die oude garde eruit moeten gooien, maar ze zouden ook wel eens naar iets anders mogen kijken. Marcel is een van de betere verhalenvertellers, in de traditie van groten als Vandersteen. Ikzelf ben er ook zo een, anders had ik ook niets met strips te maken willen hebben. Het liefst zou ik van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat voor mijn tafel zitten tekenen en alle ideeën in mijn hoofd op papier krijgen. Nu werk ik maar zo'n tien procent van mijn ideeën om in strips. De rest van de tijd vul ik met illustratiewerk en vrije kunst. Als popzanger voel ik me trouwens ook verhalenverteller. Wat dat betreft vormt het allemaal een geheel." **Hans van Soest**

WAR GESCHICHTE
VLADIMIR & ANJA
STALINGRAD 1942
KOPF HOOG KURT! VERLIES NIET DE MOED!
WIE SPREEKT DAAR!?
IK BEN VLADIMIR DE VEILIGHEIDSSPELD VERTROUW OP MIJ KURT OOK DIT GAAT VOORBIJ..
IK WORD VERRUKT!
NOU LEBE WOHL DAN VLADIMIR.. IK WENS NIETLANGER DEEL UIT TE MAKEN VAN HET SMERIGE MENSENRAS
NEEE! JULLIE ZIJN BEST AARDIG ALS JULLIE SLAPEN!
IK WEIGER! IK NEEM JOU KORKERD TOCH OOK NIET IN MN MOND!
DONNER WETTER!? IK SPIN!
BLOOS
BLOOS
HEU... WIE BEN JIJ?
IK BEN ANJA, DE MAUSER.
NOU JA... ALS IK OOIT NOG EENS LEVEND IN OBERPOMMERN TERUGKEER, HEB IK EEN HEEL VERHAAL TE VERTELLEN..
ALS
ALS!
NIET TE VER WEG GAAN KINDERS!
JA PAPA & MAMA
VONK 84
KURT OVERLEEFDE DE OORLOG EN WOONT NU SAMEN MET 3 ASIELZOEKSTERS IN WIESBADEN, OOK VLADIMIR, ANJA EN DE KIDS WONEN BIJ HEN IN.

HET LAATSTE OORDEEL

Icebound (Raven)

Icebound, het nieuwe album van de Belgische stripmaakster Erika Raven, is een uitgave die niet misstaan zou hebben in de Atomium-reeks van uitgeverij Loempia. De strip voldoet zowel qua lengte als qua formaat aan de kenmerken van deze reeks. Nu echter veel uitgevers in deze tijden van economische recessie hun uitgavenbeleid flink hebben moeten aanpassen, moeten auteurs hun werk op een andere manier aan de man zien te brengen. *Icebound* vindt zijn weg naar de speciaalzaken door samenwerking van de auteur met twee geldschietende Vlaamse stripwinkels. Een lovenswaardig initiatief, want het boekje is het zeker waard gelezen te worden.
Icebound is een beklemmend verhaal over journaliste Nash Lemonnier - wat een walgelijke naam trouwens - die met haar collega de Zuidpool over trekt, op zoek naar een geheime expeditie. Nadat deze expeditie is terug gevonden, blijkt nog maar een lid van de groep in leven te zijn. De rest is onder mysterieuze omstandigheden overleden. Op de plek des onheils is ook ooit een eerdere expeditie uit 1840 gestrand. Alledrie de pooltochten vinden hun einde in het ijs. Het waarom wordt door de auteur niet tot in details duidelijk gemaakt, zodat het einde zowel voor horrorliefhebbers als voor doemdenkers bevredigend is.
Al met al een verdienstelijk boekje van Raven, die het verhaal in breekbare lijnen op papier heeft gezet. Hierdoor komt de desolate sfeer van de oneindige ijsvlakten goed tot uitdrukking. Jammer alleen dat het album zoveel geld moet kosten. Raven verzekerde ons echter dat dat nodig was om uit de kosten te kunnen komen. Wij geloven haar op haar woord. *(Hans)*
Tistjen Dop/De Galliëri/Studio Raven; ƒ 17,00/BF 299; 32 p.; zw-w.; gekart.

Raven

De verbaasde analfabeet (Gummbah)

Als je om een humorstrip kunt lachen, is het een goed album. Het debuutalbum van Gummbah, *De verbaasde analfabeet*, is zo'n strip. De één miljoen lezers van het weekblad *Humo* kunnen al wekelijks lachen om zijn absurdistische grappen. Natuurlijk zijn er puristen onder hen, die vallen over de slordige tekenstijl van de auteur. En het gevoel voor humor van Gummbah wordt door velen afgedaan als zijnde jatwerk van andere absurdisten als Kamagurka. Het is jammer voor deze mensen als zij zich om deze redenen niet open stellen voor Gummbahs humor. *De verbaasde analfabeet* is namelijk een ijzersterk debuut. In korte strips en cartoons laat de auteur je kennis maken met zijn scherpe grapvermogen. Grappen waarin regelmatig taboes op de hak worden genomen, zonder dat de maker uit lijkt op goedkoop effectbejag. Want laten we eerlijk zijn, niets is makkelijker dan een grap maken over incest. Maar een grap over incest maken die echt leuk is, dat is klasse.
Het enige minpunt van het album is de uitgave. Uitgeverij De Harmonie vraagt een hoop geld voor het boek. Daarvoor mag de koper betere kwaliteit papier en lijm verwachten. Het zal je goede humeur na het lezen van *De verbaasde analfabeet* echter niet verpesten. *(Hans)*
Uitg. De Harmonie, ƒ 14,95/BF 298, 46 p., zwart-wit

BEKENDE NEDERLANDER DE VRIES
OP DE A2, DEN BOSCH RICHTING UTRECHT, VOOR DE BRUG BIJ ZALTBOMMEL, STAAT EEN FILE VAN 5 KILOMETER
IN MIJN TIJD WAREN ER NOG GEEN FILES
EN TOCH KWAM IK REGELMATIG OP MIJN WERK
JA, JA.. IK WAS M'N TIJD VER VOORUIT
Gummbah

Vis aan de wand (Van Driel)

Een vis vastgespijkerd aan een wand. Aan zo'n onalledaags beeld moet wel een verhaal vast zitten. Guido van Driel gebruikt het om te vertellen hoe Jonas Schroom supergolfer werd. Jonas Schroom. De naam alleen al doet vermoeden dat we het met een weinig heroïsch tiep van doen hebben. En inderdaad, Jonas is een suffe kantoorklerk die zich buiten werktijd amuseert met het fotograferen van stadspanorama's. Het leven van Jonas kabbelt rustig voort tot hij in de nacht van 4 juni 1964 een vreemde droom heeft. Daarin ziet hij zichzelf als Supergolfer en krijgt hij van een aantal mannen in grijze pakken een geheimzinnige opdracht. De volgende ochtend gaat Jonas met zijn camera naar de Rembrandttoren. In deze woontoren bevindt zich de vis aan de wand, die Jonas met zijn vriend en tegenpool Klaas van der Daad voor onvoorziene gevolgen zal stellen. Jonas Schroom zal niet meer dezelfde zijn.
Vis aan de wand vereist van de lezer een behoorlijke inspanning, wil deze de curieuze verhaalgegevens met elkaar kunnen verbinden. En hoe het geheel precies in eikaar steekt, blijft zelfs dan op sommige punten onzeker. Zo blijft het gissen naar de reden waarom de oude heer Engelbrecht uit de Rembrandttoren Klaas wil wurgen. Zoiets ergs heeft Klaas toch niet misdaan? Ook blijft de herkomst van Supergolfer onduidelijk.
Dit is de enige kanttekening die ik bij *Vis aan de wand* zou willen plaatsen. Echt storend zijn de open eindjes niet; ze passen wel bij

Van Driel

het mysterieuze sfeertje van het album. *Vis aan de wand* is een veelbelovend debuut, met mooi verzorgd taalgebruik, door en door Hollandse, lichtelijk bizarre personages en bovenal een sfeervol tijdsbeeld. Het begin van wat we nu verstaan onder "de jaren zestig", met Provo's bij het Lieverdje en de Beatles in Amsterdam, de dagen waarin bij wijze van spreken de muffe spruitjeslucht definitief werd verdrongen door zoete hasjdampen, wordt mooi zichtbaar gemaakt. Deze overgang naar een nieuw tijdperk combineert bovendien goed met de verandering die Jonas doormaakt. Guido van Driel mag blijven. *(Toon)*

Uitg. Oog & Blik; ƒ 19,95/BF 399; 46 pl.; zwart-wit.

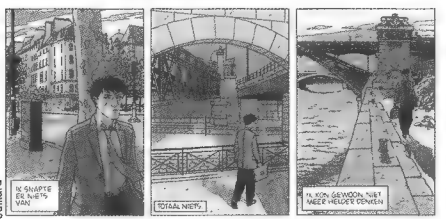

Juillard

Het dagboek (Juillard)

Laat ik maar meteen met de deur in huis vallen: de nieuwe Juillard valt zwaar tegen. Niet wat het tekenwerk betreft, dat is degelijk en verzorgd als altijd. Juillards stijl kenmerkt zich nog steeds door het gebruik van heldere kleuren en lijnen, het verlevendigen van lege vlakken in het decor door ze op te vullen met kleine stipjes en streepjes en vooral door een zorgvuldig oog voor detail. Mooie platen genoeg in *Het dagboek*. Jammer alleen dat *Het Dagboek* niet meer biedt dan die mooie plaatjes. Om het verhaal hoef je het album niet aan te schaffen. Dat start wanneer twee mannen vanuit een stilstaande metro in het centrum van Parijs een naakte vrouw in een flat zien. Deze verschijning doet een hevig verlangen in hen ontbranden. Dit is het begin van het verhaal en dit is meteen ook het punt waar de lezer afhaakt. De reden waarom de mannen nu juist voor deze vrouw vallen, reikt namelijk niet verder dan dat ze er goed uitziet als ze naakt voor het raam staat. Overtuigend? Pikant? Niet dus. Alles wat erna volgt kan niet meer zijn dan - weliswaar smakelijk opgediende - gebakken lucht, flauw gekruid met bespiegelingen over het toeval en liefde op het eerste gezicht. De wereld van *Het dagboek* is leeg. Net zo leeg als het leven van de personages, met hun goede banen en hun dure appartementen vlakbij de Eiffeltoren, op veilige afstand van de grauwe werkelijkheid van de Parijse voorsteden.

Je zou verwachten dat Juillard eens lekker los zou komen, nu hij is bevrijd van alle beperkingen die het werken aan een reeks met een ander als scenarist nu eenmaal met zich meebrengt. Temeer daar hij verteld over de wijk in Parijs waar hij zelf vandaan komt, over het arty milieu dat hij zelf goed kent. Helaas heeft het niet zo mogen zijn en stelt *Het dagboek* teleur. Meer dan een zeventig pagina's lange toeristische ervaring van Parijs heeft *Het dagboek* niet te bieden. *(Toon)*

Uitg. Casterman; ƒ 32,00/BF 595; 70 pl.; kleur.

Berthet

Pin-up (Berthet/Yann)

Yann is voor mij een smaakmaker. Wanneer hij als scenarist aan een strip heeft meegewerkt, neem ik het betreffende album gulzig tot mij. En wat hij me tot nu toe heeft opgediend, is niet slecht gevallen. Voor mij begon het met het eerste deel van *Samber*, waarin Yann op geraffineerde wijze zijn personages tegen elkaar heeft uitgespeeld. Zorgvuldig brengt hij hen een voor een in stelling, waardoor de lezer hun onderlinge verhoudingen langzaam aan ontdekt en de spanning geleidelijk voelbaar wordt. Yann maakt daarbij subtiel gebruik van kleine aanwijzingen als ogenschijnlijk terloopse opmerkingen, betekenisvolle gelaatsuitdrukkingen en niet al op het eerste gezicht herkenbare symbolen. Deze aanpak is karakteristiek voor de realistische scenario's van Yann (ik laat zijn humoristische werk even buiten beschouwing) en vinden we terug in *Tako* en *De spoken van de tsaar* (welke serie in het Nederlands helaas niet verder is gekomen dan één deel).

Yann kan bij mij dus weinig kwaad doen en over Berthet heb ik sinds *De weg naar Selma* ook geen slecht woord meer gezegd. Mijn verwachtingen voor *Pin-up* waren dan ook hoog gespannen, temeer omdat de auteurs in enkele interviews met de Franse pers hebben laten blijken er zelf nogal mee ingenomen te zijn.

Pin-up begint echter wat middelmatig. De Tweede Wereldoorlog woedt in alle hevigheid en Uncle Sam stuurt zijn zonen naar het front. Ook Joe Wiltys, het type van de gewone jongen die denkt dat hij de Jappen in "no time" tot geel gehakt zal malen, wordt opgeroepen. Zijn vriendinnetje Dottie, eveneens nogal doorsnee,

DE COLLECTIONEUR
ANTON DAMEN
MARC VAN BROEKHOVEN
WEL, MENEER FRANQUIN, HET HEEFT LANG GEDUURD, MAAR U BENT ER WEER HELEMAAL BOVENOP!
JOTTEM! IK STA TE POPELEN OM WEER VAN DE LEUKE STRIPJES TE GAAN TEKENEN!
EN MENEER FRANQUIN, EVEN EEN PAAR VRAAGJES: NU U VAN OUDE STRIPS WEER OPGEPAKT HEBT, IS HET NIET MOEILIJK OM METEEN WEER HET JUISTE RITME TE VINDEN? WAT VINDT U VAN DE MERCHANDIZING ROND DE MARSUPILAMI? VIND U UW TOP-PERIODE OOK IN DE JAREN VIJFTIG LIGGEN? WAT VOOR PENSEELEN GEBRUIKT U? MOET U ZELF LACHEN OM UW GRAPJES? LEEST U ZELF WELEENS STRIPS? HOE KOMT HET DAT...

blijft achter. Hun liefde wordt op de proef gesteld als Joe op een eiland in de Pacific vast komt te zitten in het gezelschap van een inlandse schone en Dottie uit geldnood in een club voor officieren belandt. Pas op dat moment heeft Yann zijn personages in positie en raakt hij op dreef. Dottie krijgt het voorstel van ene Milton, een striptekenaar, om te poseren voor Poison Ivy, de sexy hoofdrolspeelster van een nieuwe strip voor de soldatenkranten. Dottie wacht nog elke dag met smart op post van Joe, als Milton haar enthousiast weet te melden dat een pin up-strip met haar in de hoofdrol alle soldaten hun liefjes zal doen vergeten. Zo kennen we Yann weer. Joe raakt in de ban van Poison Ivy, zonder te beseffen dat zij Dottie is. Hij breekt zelfs met haar. Milton is verliefd op zijn model, maar Dottie wijst hem af. Ze heeft er bovendien snel genoeg van om schaars gekleed voor hem te poseren. Milton besluit echter dat zijn wraak zoet zal zijn en maakt daartoe speciaal gebruik van zijn populaire strip.
Ook al heeft Milton in de strip geen achternaam; de auteurs verwijzen overduidelijk naar de - inmiddels historische - Milton Caniff, de tekenaar van onder andere de beroemde pilotenstrip *Steve Canyon*. Caniff maakte vanaf 1942 speciaal voor het leger de strip *Male Call*, een door soldatenkranten massaal overgenomen comic met - u raad het al - een pin up-model in de hoofdrol.
Opvallend is, dat de Milton in *Pin-up* als een opportunist wordt afgeschilderd: hij gebruikt zijn strip als middel om te voorkomen dat hij zelf als dienstplichtige wordt opgeroepen en verdient er nog goed geld mee ook. Volgens de overlevering begon Caniff echter belangeloos met *Male Call*: het was zijn manier om "de jongens" de moed erin te laten houden.
Pin-up eindigt gelukkig een stuk sterker dan het begint. Dat is vooral mooi, omdat er nog twee delen volgen. Kan ik er ook de moed in houden. *(Paul)*
Uitg. Dargaud; ƒ 9,95; 44 pl.; kleur.

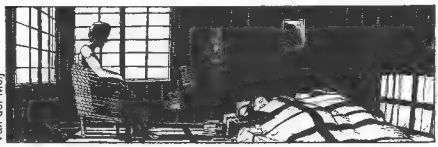
Van der Meij

Hooglied 2 en 3 (Van der Meij)

Bij Sherpa is onlangs het album *Hooglied 2 en 3* uitgekomen. De verhalen sluiten aan op *Hooglied 1* dat in 1989 bij dezelfde uitgever verscheen.
Het werk van Bert van der Meij roept onveranderlijk heftige emoties op. Er lijken maar twee mogelijkheden te zijn: de lezer vindt het prachtig of schuift het als rotzooi terzijde. Van der Meij wordt regelmatig genomineerd voor stripprijzen omdat er altijd wel idolate liefhebbers zijn. Winnen zal hij echter nooit, want zijn albums zullen nimmer unaniem positief beoordeeld worden.
Bron van de kontroverse is zijn benadering van de stripvertelling. Waar de meeste striplezers en veel stripmakers er vanuit gaan dat de tekeningen en het scenario het verhaal vertellen, legt Van der Meij de nadruk elders. De technische kwaliteit van zijn tekeningen is dermate ondergeschikt gemaakt aan andere verteltechnieken dat - geheel ten ontechte - de indruk is ontstaan dat hij niet kan tekenen. Bert van der Meij vertelt zijn verhalen in een ketting van betekenisvolle scènes. Niet eens om een duidelijke verhaallijn naar voren te laten komen, maar vooral om een sfeer te scheppen. Even belangrijk zijn de tempowisselingen, waarbij met name onwaarschijnlijk sterke vertragingen een grote spanning opwekken. Hij vertelt in fragmenten, ritmes en leegten, niet in ambachtelijke platen en doortimmerde scenario's.
Wie bereid is op deze wijze *Hooglied 2 en 3* te lezen, heeft een fraai album in handen. Het verhaal over de moeizame, maar heftige relatie tussen hoofdpersoon Ry en Eva wordt verteld met veel tijd-, plaats- en standpuntwisselingen. Zorgvuldig schept de stripmaker op die manier een beeld van de onmachtige worsteling van twee mensen die elkaar proberen te bereiken. Niet alle facetten van de vertelling laten zich meteen doorgronden. Het is een album dat bij herlezing nieuwe openingen biedt en nieuwe vragen oproept.
Terecht raadt Van der Meij de lezer aan om voor een goed begrip ook *Hooglied 1* te lezen. Wat mij betreft had hij *De Lift*, zijn co-produktie met Lian Ong waarin Ry ook voorkomt, ook mogen noemen.
Hoe dan ook, de *Hooglied*-cyclus is een prachtig verhaal van een stripmaker op de toppen van zijn inspiratie. *(Jef)*
Uitg. Sherpa; ƒ 29,95/BF 599; zw-w.

ZEKER LEZEN

De avonturen van Freddy Lombard (Yves Chaland)

Yves Chaland was een fenomeen. In zijn, helaas korte leven was hij de verpersoonlijking van de herleving van de stijl waarmee het blad *Robbedoes* in de vijftiger jaren furore maakte. Door niet klakkeloos na te bootsen wat tekenaars als Jijé, Tillieux en de jonge Franquin decennia eerder al produceerden, wist Chaland een eigentijds elan te geven aan de kenmerkende strakke strengheid van de stijl.
Een goed voorbeeld hiervan zijn *De avonturen van Freddy Lombard*. Ouderwets zijn de heldere, strakke stijl en de soepele maar hecht doortimmerde scenario's. Modern zijn de onkonventionele helden. Hoofdpersoon Freddy Lombard is bij vlagen een ongevoelige egocentrische hond, zijn makker Sweep is een onbeschaamde opportunist en vriendin Dina gaat zich af en toe te buiten aan woede-aanvallen, gefrustreerd als ze is door haar onbeantwoorde gevoelens voor Freddy. De kombinatie van deze karakters is een even logisch als explosief vehikel voor een aantal fraaie verhalen. In Nederland zijn vier albums verschenen. Het eerste verhaal: *Het testament van Godfried van Bouillon*, is nog vrij konventioneel van opzet en de karakters van de hoofdpersonen moeten zich nog uitkristalliseren. De *Chaland-touch* is echter al onmiskenbaar aanwezig.
In *Het olifantenkerkhof* heeft de stripmaker zijn draai al volledig gevonden. Het degelijke scenario is de basis voor een vertelling vol vaart met onvoorspelbare wendingen en bizarre personages.
Chaland maakt daarbij handig gebruik van de anachronistische clichés die de stijl kenmerken. Waanzinnigen bevolken zijn werk in groten getale en er wordt regelmatig ten hemel gevaren. Het is de specifieke, sfeerrijke vormgeving die hem de mogelijkheid biedt het onwaarschijnlijke aannemelijk te maken.
Volgens dit recept zal Chaland ook de volgende delen van de reeks maken. In *De komeet van Carthago* wordt ongebreideld uitgehaald. De wereld die hij in dit album samen met Yann oproept is vol waanzin en de scheiding tussen gek en gewoon is flinterdun. Hoe bizar de omstandigheden ook zijn, het is steeds de reaktie van de personages die de situatie ekstreem maakt.
Omdat oorlog van zichzelf al idioot genoeg is, wordt in *Vakantie in Boedapest* wat gas terug genomen. Tegen het decor van de Hongaarse opstand wordt een redelijk konventioneel verhaal verteld. Maar ook in dit album wordt alles weer gekruid met de nodige Chaland-situaties en -figuren.
F52, het vijfde en laatste deel, is wel aangekondigd maar helaas nooit in de Nederlandse taal verschenen. We zullen het moeten doen met de vier albums die wel zijn uitgekomen. Gelukkig laat de serie zich prima herlezen. *Freddy Lombard* verveelt nooit. *(Jef)*
In de serie De avonturen van Freddy Lombard verschenen: Het testament van Godfried van Bouillon, Het olifantenkerkhof, De komeet van Carthago, Vakantie in Boedapest en F52.

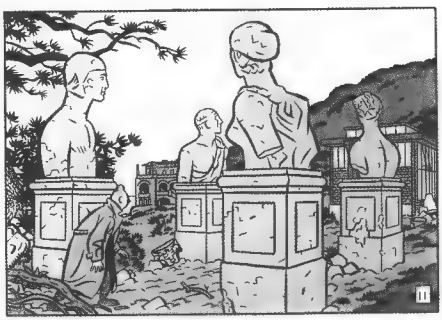
Chaland

PRIKBORD

Het eerste nummer van **Zone 5300** werd lovend ontvangen door de vaderlandse pers. Naar aanleiding hiervan hebben jullie natuurlijk allemaal het eerste nummer van dit nieuwe maandblad gekocht en inmiddels ook het tweede nummertje al lang uitgelezen. Mocht dit onverhoopt niet het geval zijn, dan kun je de schade ruimschoots inhalen met de volgende nummers. In het **decembernummer** naast strips van Matthias Giesen en de Zweedse openbaring Olle Berg, een lang verhaal van *Eefje Wentelteefje*, getiteld *Eefje en het grote geld*, en een superheldenparodie van Erik Kriek: *Gutsman*. Verder een artikel over het *Signed by war*-project, waarover je in deze *ZozoLala* ook meer kunt lezen, met een strip van Inktvis Prutduktie en een vooruitblik naar de *Women against War*-cd. Deze cd, waarop ondere andere Bettie Serveert te horen zal zijn, gaat vergezeld van een boekje waarin werk van onder meer Joost Swarte en Peter Pontiac wordt geplaatst. In **januari** kunnen de lezers van *Zone* het doen met *Dr. Molotow* en korte verhalen van Gummbah en Typex. Met zoveel kwaliteit moet dit nieuwe blad toch wel een lang leven beschoren zijn? HvS

Aandacht voor Women against War in Zone 5300

SjoSjI biedt rond de jaarwisseling ruim baan aan Mars. Het laatste nummer van 1994 bevat drie pagina's lang een kompleet verhaal dat zowel getekend als geschreven is door deze rijzende ster. In *Het meisje met de wattenstaafjes* wordt ruim baan gegeven aan Het Kerstgevoel. Nummer 26 betekent tevens het professioneel debuut van de 21-jarige Marc van den Holst, die de vingers mag oefenen met *Spekkie Big*. Om te beginnen gebeurt dat met een kerstpuzzel in de vorm van een strip die door de lezers moet worden afgetekend. Met ingang van 1995 zal Marc regelmatig zijn fijngetekende bijdragen leveren aan de humorpagina die een oefenbadje voor aanstormend talent lijkt te gaan worden. Tussen al het jonge grut duikt ook Jan Vervoort weer op. In het eerste nummer van het volgend jaar start stripheld Elno met een nieuw avontuur: *De stem van Sonare*. Het verhaal gaat over een hypnotiseur die meer met zijn gave doet dan mensen van het roken afhelpen. Het geheel speelt zich af in Eindhoven, de woonplaats van de stripmaker. JN

Sommige series zijn niet kapot te krijgen. Zo leek **Het land van Langvergeten** na vier delen te zijn voltooid en kwam er toch nog een vijfde en een zesde deel bij. Tekenaar Herenguel is zelfs al klaar met deel zeven en heeft zich inmiddels op een nieuw projekt gestort: op scenario van Dieter (van *Patje van het Groenewoud*) werkt hij aan een verhaal, dat een omzetting is van een biografie over een zeventiende-eeuwse piraat in een science fiction-verhaal. Het projekt gaat zo'n tweehonderd pagina's beslaan en zal dus nog wel even op zich laten wachten. Een stuk sneller verschijnt een nieuw deel van andere oude bekenden: **De onnoembaren** zijn terug met *Le crâne du Père Zé* (De schedel van Vader Zé), dat begin volgend jaar in het Nederlands uit moet komen. Tenslotte is zeker dat **Op zoek naar de tijdvogel** nieuw leven wordt ingeblazen: de eerste aflevering van een nieuwe cyclus van vier of vijf verhalen wordt halverwege volgend jaar verwacht en heet *L'aml Javin*. De tekeningen zijn van de hand van Lidwine. Loisel doet slechts de cover en de inkleuring, maar het scenario blijft in handen van LeTendre. PvG

Dat het **stryptogram** uit *ZozoLala 75* veel bij jullie heeft los gemaakt, bleek al uit het onverwacht hoge aantal inzendingen. Maar zelfs na de publicatie van de uitslag in ons vorige nummer, houdt het stryptospook de gemoederen van sommigen nog steeds bezig. Zo schreef **Berrie Kollau** uit Eindhoven ons de volgende brief en - het moet gezegd - zijn kritiek is terecht:
"Bij de bespreking van de uitslag van het stryptogram schrijft u letterlijk: 'Bij 73 vertikaal had een enkeling **Chiwana** *ingevuld. De redaktie krabt zich nog immer achter de oren.' Ik ben een van die enkelen die op 73* Chiwana *ingevuld heeft. Ik ben graag bereid uit te leggen waarom dit antwoord even goed is als, zo niet beter dan, het offiële antwoord* **Chaland**. *De opgave was: 'Hij maakt een halve*

Pinguïns

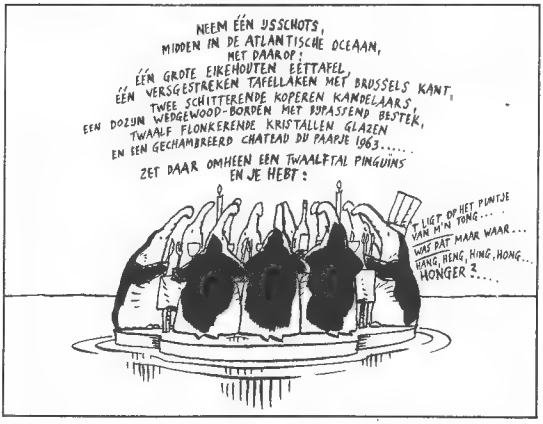
NEEM ÉÉN IJSSCHOTS,
MIDDEN IN DE ATLANTISCHE OCEAAN,
MET DAAROP:
ÉÉN GROTE EIKENHOUTEN EETTAFEL,
EEN VERSGESTREKEN TAFELLAKEN MET BRUSSELS KANT,
TWEE SCHITTERENDE KOPEREN KANDELAARS,
EEN DOZIJN WEDGEWOOD-BORDEN MET BIJPASSEND BESTEK,
TWAALF FLONKERENDE KRISTALLEN GLAZEN
EN EEN GECHAMBREERD CHATEAU DU PAARJE 1963.....
ZET DAAR OMHEEN EEN TWAALFTAL PINGUÏNS
EN JE HEBT:
T LIGT OP HET PUNTJE VAN M'N TONG...
WAS DAT MAAR WAAR...
HANG, HENG, HING, HONG...
HONGER?....

BERT VAN DER MEIJ

dans in deze staat'. Als ik het antwoord Chaland analyseer kom ik tot de volgende oplossing. De dans van de opgave is de chachacha. In Chaland staat een keer cha, dus de opgave had in elk geval moeten zijn: Hij maakt een derde dans in deze staat. In de opgave stond verder: '... in deze staat.' Het woord cha staat echter niet in het woord land, maar ervoor. Dus uiteindelijk zou de opgave hebben moeten zijn: Hij maakt een derde dans voor deze staat.
Mijn antwoord was Chiwana. *Ik ben hiertoe gekomen door de wals als dans te nemen. De halve dans is dan wa. De staat van het antwoord is China. Aangezien de halve dans in de staat gemaakt wordt, zette ik het woord wa in China, waardoor ik op* Chi-wa-na *kwam. U ziet dat dit antwoord eigenlijk beter voldoet aan de opgave. Het enige probleem met mijn oplossing is het geslacht. In de opgave stond 'hij' en* Chiwana *is een vrouwelijke stripheld. Aangezien er echter nog wat andere fouten in de opgaven stonden, vind ik* Chiwana *een beter antwoord dan Chaland. Een excuus van jullie kant lijkt me dan ook op zijn plaats voor de mensen die zo creatief waren om op dit alternatieve antwoord te komen. Temeer daar in de geciteerde opmerking uit jullie vorige nummer de suggestie zit, dat deze mensen idioten zijn. Ik heb hopelijk met mijn analyse duidelijk gemaakt dat dit niet het geval is."*

In *ZozoLala 76* maakten we jullie attent op het initiatief van de **Bronzen Adhemar Stichting**, die een album uit gaat brengen met **amateurstrips**. Hierbij slaat het woord amateur niet op 'mindere kwaliteit', maar op 'ten onrechte nog niet doorgebroken naar een groter publiek'. Geïnteresseerden moeten er rekening mee houden, dat de uiterste datum waarop de inzendingen binnen moeten zijn, ligt op 28 februari 1995. De stichting maakt daarna een selectie uit het beste werk. Inmiddels hebben auteurs als Gummbah en Floris Oudshoorn hun medewerking aan het album al toegezegd. De omslag van het boek wordt gemaakt door **Marcel Ruijters**. Reden genoeg dus om jouw werk ook eens onder de aandacht te proberen te brengen. Je verhaal mag nog niet eerder gepubliceerd zijn, mag maximaal zes pagina's lang zijn en moet in zwart-wit. Alle rechten blijven bij de auteurs. Alle striptekenaars en cartoonisten in Nederland en Vlaanderen die er ook bij willen horen, nemen dus nu contact op met: De Bronzen Adhemar Stichting, Patersstraat 96, 2300 Turnhout (België). HvS

Uitgeverij Sherpa is na twintig delen gestopt met de **Sherpa-reeks**, waarin de albums van onder meer Muñoz en Sampayo en Bert van der Meij werden uitgebracht. De laatste auteur is met zijn bundel *Hooglied 2 en 3* verantwoordelijk voor deel 19 en 20 in de reeks. Oorspronkelijk zou deze gebundelde albumuitgave gewoon deel 20 worden en zou deel 19 het derde album van **Pinelli**, *Egri Bikaver*, zijn. De uitgever stuurde een klein jaar geleden de vertaling van het album op naar de Waalse auteur, die het album zelf zou letteren. Meer dan een half jaar later kreeg Sherpa de papieren van Pinelli terug: ongeletterd. Hij had er geen zin in. Ja, ja, een eigen willetje, die striptekenaars. HvS

Inktvis Productie

De landelijke dagbladen meldden het allemaal in hun kolommen. De kinderen van **Sarajevo** hebben hun eerste stripheld: **Bosman**. Hij is een stoere, onkwetsbare superheld die vecht tegen de boze Serviërs. Op zijn magische pak draagt hij het wapen van Bosnië. De strip ademt een ongezonde walm van propaganda uit. Geestelijk vader van Bosman, Jusuf Hasanbegovic, verloor een been bij de verdediging van de stad. Bosman is ontsproten aan de dagelijkse tragedie die zich in Bosnië afspeelt. Een teken aan de wand. HvS

Het stripavontuur van het **Algemeen Dagblad** is voorbij. Na een half jaar lang gezeik van het conservatieve lezerspubliek op de brievenpagina, vond de hoofdredactie het welletjes. Weg met de experimentele, paginagrote strips in kleur. Voortaan moeten de stripliefhebbers zich weer tevreden stellen met gewone, oerdegelijke strookjesstrips. *„Jammer,"* vindt Peter ter Mors, initiatiefnemer van het gewaagde stripexperiment dat begin juni dit jaar in de krant van

Pinguïns

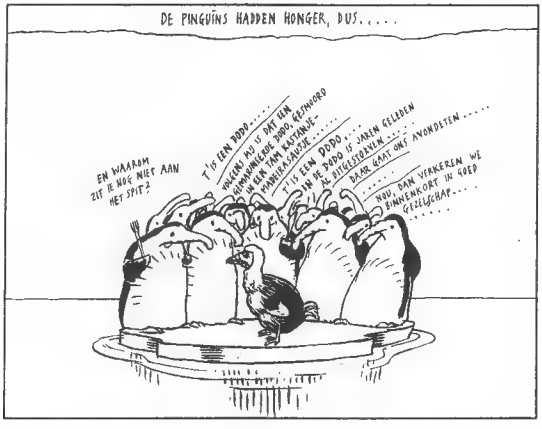
DE PINGUÏNS HADDEN HONGER, DUS.....
EN WAAROM ZIT IK HOG NIET AAN HET SPIT?
T'IS EEN DODO.....
HOLLAKU MU IS DAT EEN UITGEMERGELDE DODO, GEZWOND IN EEN TANA KOSTUUM?
T'IS EEN DODO...
T'IS EEN DODO...
JAREN GELEDEN AL PINGUÏNTJES.....
HOU, DAN VLAKEREN WE BINNENKORT IN GOED GEZELSCHAP.....
BAH, KAUT-OK'S AVONDETEN.....

BERT VAN DER MEIJ

start ging. *„De hoofdredactie heeft een advertentiepagina opgegeven voor de strips. Daar willen ze geld voor terug zien in de vorm van nieuwe abonnees. In plaats daarvan kregen we echter veel opzeggingen."* Ter Mors is er zelf van overtuigd dat het stripbeleid wel degelijk nieuwe abonnees opgeleverd heeft, alleen is dit aantal niet meetbaar.
Voortaan dus geen boze brieven meer van godsdienstwaanzinnige tennistantes die zich opwinden over *Sjef van Oekel*. Ook geen geheime brieven meer van voormalig **minister van Defensie** Ter Beek, die de hoofdredactie verzocht de publicatie van Hanco Kolks **Meccano 3: Duende** te stoppen. De strip zou volgens hem het moreel van de Nederlandse blauwhelmen in voormalig Joegoslavië ondermijnen, ha, ha, ha. Een groter compliment kon Kolk zich niet wensen. Overigens houdt Ter Mors vol dat dit soort affaires geen rol heeft gespeeld bij de beslissing met de strips te stoppen. „Meccano *hebben we tot de laatste pagina geplaatst. We vonden het gewoon een goede strip. Ter Beek heeft van de hoofdredactie een keurige brief terug gehad."*
Vanaf nu kunnen de lezers van het *AD* op het achterblad van het sportkatern een halve pagina weerkaart vinden, een kwart pagina advertentie en vijf strookjes strip. In kleur, dat nog wel. Van maandag tot en met vrijdag voortaan iedere dag een strookje *Stamgasten, Hullie, Liefde en Geluk, DirkJan* van Mark Retera (de lezers van *SjoSji* hebben de kwaliteit van deze creatie allang ontdekt) en *January Jones*. Deze laatste strip is speciaal voor het *Algemeen Dagblad* omgewerkt tot strookstrip, zodat de lezers voortaan niet meer een week hoeven te wachten om te weten hoe het met onze aviatrice verder gaat. Op zaterdag verschijnt de rubriek *Stripzicht*. Dat was het dan. HvS

Sinds **Hanco Kolk** uitgelachen is over de zorgen die onze vorige regering zich maakte over zijn strip in het *Algemeen Dagblad*, is hij weer hard aan het werk. Voor de albumuitgave van het derde *Meccano*-verhaal wil hij het verhaal namelijk flink omwerken. De auteur is niet tevreden over **Duende**. *„Dingen die voor een feuilleton in de krant wel werken, werken niet in een albumuitgave,"* wist hij ons te vertellen. *„Ik ga het opnieuw doen. Het zal in niets meer lijken op het verhaal dat in de krant stond."* En wij vonden het nog wel zo leuk. HvS

Tijdens de afgelopen **Stripdagen in Breda** ging de **jaarprijs** voor het beste Nederlandse album naar *Meccano 2: Gilette*, van Hanco Kolk. Als beste buitenlandse album werd Prado's *Krijtlijn* uitverkoren. Beste jeugdalbum werd *Johan en Pirrewiet 14: De horde van de raaf* uit de Peyo-studio. HvS

Hanco Kolk: Gilette

Pinguïns

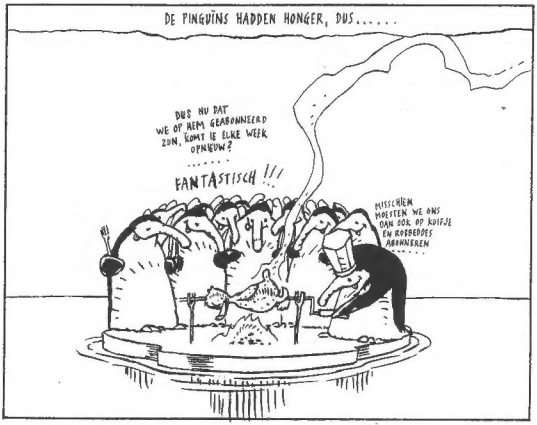
DE PINGUÏNS HADDEN HONGER, DUS.....
DUS NU DAT WE OP REMI GEABONNEERD ZIJN, KOMT IE ELKE WEEK OPNIEUW?
FANTASTISCH !!!
MISSCHIEN MOESTEN WE ONS DAN ook OP KOFFIE EN ROLBEDDEN ABONNEREN

BERT VAN DER MEIJ

AGENDA

Wat heeft **Galerie Lambiek** de komende twee maanden te bieden? Nou, **tot en met 15 januari** een expositie met tekenwerk van **Robert Crumb** bijvoorbeeld. Tevens een mooie gelegenheid om eens te vragen naar de nieuwe cd van **Les Primitifs du Futur**, waarop Robert de banjo beroert. Of om eens te bladeren in Crumbs *The record cover collection*, een overzicht van vrijwel alle platenhoezen en labels ooit door hem gemaakt, waarvan de luxe editie een 10" EP'tje bevat met de beste nummers uit Crumbs collectie 78-toeren plaatjes. *Tee-hee!* Vanaf de **tweede week van februari** vindt het werk van Crumb een waardige opgevolger in de autobiografische strips van **Max Cabanes**. Toch maar eens gaan kijken dus, bij Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam, 020-6267543.

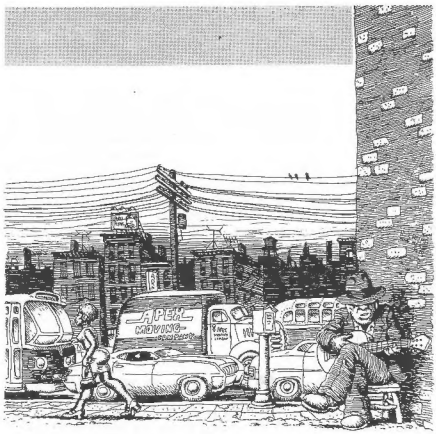

Crumb: lettering en illustratie voor platenhoezen

O U D E N U M M E R S

38 DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE (32 PAG.) **63** HANS KRESSE, LEZERSENQUETE I, ERIC HEUVEL (24 PAG.) **64** ALOYS OOSTERWIJK, BRECCIA, VENANZI, SNAPSHOTS (16 PAG.) **65** RENE UILENBROEK, MARC SLEEN, FREZZATTO, SOKAL, SNAPSHOTS (24 PAG.) **66** DAVID LYTTLETON, MOEBIUS, DIRK STALLAERT, LOGOKWIZ, LEZERSENQUETE: UITGEVERIJEN, SNAPSHOTS (24 PAG.) **67** FRITZ VAN DEN HEUVEL, SNAPSHOTS (16 PAG.) **69** VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50, SNAPSHOTS (20 PAG.) **70** HANCO KOLK, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '60 EN '70, SNAPSHOTS (20 PAG.) **71** DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '80 TOT NU, SNAPSHOTS (24 PAG.) **72** TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE (16 PAG.) **73** BERT VAN DER MEIJ, DAVE MCKEAN, CEREBUS (20 PAG.) **74** MARCEL RUIJTERS, SNAPSHOTS, RICHARD CORBEN (20 PAG.) **75** STUDIO FUNNY FARM, AKTUELE INFORMATIE OVER DIVERSE STRIPMAKERS, RUDOLF KAHL, STRIP TOP 75, MAD LOVE & HET GELE TEKEN, STRYPTOGRAM, SNAPSHOTS, DE VROUW VAN DE TOVENAAR (40 PAG.) **76** INKTVIS PRUTDUKTIE, AL DAVISON, SNAPSHOTS, GUMMBAH, PETER DE WIT (24 PAG.) **77** KRIJTLIJN, BENN, FLORIS OUDSHOORN, OPLOSSING STRYPTOGRAM, SNAPSHOTS (24 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN *f* 4,00/BF 75 PER STUK, OOK NOG LEVERBAAR IS **ZOZOLALA KLASSIEK II**, EEN HERDRUK VAN DE NUMMERS 13 T/M 24 (*f* 37,50/BF 680). BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 (NEDERLAND) OF POSTGIROREKENING 000-1648405-84 (BELGIË) TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE TILBURG, ONDER VERMELDING VAN DE GEWENSTE ARTIKELEN EN JE EIGEN ADRES.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Tilburg. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Nederland: Postbank giro 3253937
België: Postgiro 000-1648405-84
T.n.v. Stichting Zet.El te Tilburg, Nederland

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost *f* 20,00/BF 370, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost *f* 33,00/BF 600. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op een van bovenstaande girorekeningnummers, onder vermelding van: Abo ZL m.i.v. nr... en je eigen adres
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, HOLLAND

Druk: SSN, Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis en Hans van Soest
VORMGEVING EN OPMAAK:
Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Pieternel de Jager, Inktvis Prutduktie, Mike Marsfelder, Bert van der Meij, Henk Schouten
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Martin Lodewijk, Berend Vonk, Gerard Zeegers

© 1994/1995
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, NL

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl./BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redaktie.

Te verschijnen in december

CLAIRE 7: Puur natuur (Wiroja's) Divo; 8,95 sc; 17,95 hc.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK: Als buurman (Barks) Big Balloon; 7,50.
DE BROKKENMAKERS 21: De sekte van Hollywood (Denayer/Duchâteau) Le Lombard; 8,25.
DE JONGE JAREN VAN BLUEBERRY 9: De prijs van het bloed (Wilson/Corteggiani) Big Balloon/Dargaud; 9,95/195.
DOMMEL 31: Dommel en de cumulus van Romulus (Dupa) Le Lombard; 8,25.
DONALD DUCK POCKET 23: De tondeldoos; Big Balloon; 7,50.
DRAGGER 1: Zandgravers (Trillo/Mandrafina) Arboris; 17,95 hc.
FLYNN 5: De grijze monnik (Matena) Arboris; 8,95 sc, 17,95 hc.
HAGAR MINIBOEK 3: Aan de tap (Browne/Browne) Arboris; 5,95.
HAGAR MINIBOEK 4: Zoekt een huis (Browne/Browne) Arboris; 5,95.
HEINZ 1: Heinz (Windig/De Jong) Oog & Blik; 14,95. *Herdruk. Zou men - net als bij de herdruk van deel twee - opnieuw zo slim zijn om enkele nieuwe gags op te nemen?*
HEINZ 13: Jazz (Windig/De Jong) Oog & Blik; 14,95.
HET GROTE GENOT 2 (Godard/Ribera) Arboris; 9,95 sc, 19,95 hc.
JOMMEKE 180: De twaalf elfjes (Nys) Het volk; 5,95.
KRONIEK VAN DE ZWARTE MAAN 4: De slissende slangen (Froideval/Ledroit) Arboris; 8,95. *Dit lijkt wel een Suske en Wiske-titel!*
LAND VAN LANGVERGETEN 6: A-Ka-Tha (Makyo/Herenguel) Big Balloon; 29,95. *Dit misschien ook wel.*
MAUS, VERTELLING VAN EEN OVERLEVENDE (Spiegelman) Oog & Blik; 29,95. *Het eerste deel van Spiegelmans magistrale strip in een nieuwe vertaling en vormgeving.*
MAUS II, EN HIER BEGON MIJN ELLENDE PAS (Spiegelman) Oog & Blik; 29,95. *Herdruk.*
RIK RINGERS 54: Het masker van de angst (Tibet/Duchâteau) Le Lombard; 8,25.
ROOIE OORTJES 8; 89,50 luxe.
ROOIE OORTJES EROTISCHE VERHALEN 2; 9,95.
SCHUNNIGE KERSTVERHALEN (Diversen) Arboris; 9,95 sc, 19,95 hc. *Bevat erotisch (en dus schunnig?) werk van onder andere Gillon, Altuna en Prado.*
SIGMUND 1: Eerste sessie (De Wit) De Volkskrant; 14,95.
TAKUAN 3: De stem van de beer (LeTendre/Taduc) Arboris; 8,95.
THORGAL 20 (Rosinski/Van Hamme) Le Lombard; 9,95 sc, 19,95 hc.
VASCO 13: De grafdelvers van Beelzebuth (Chaillet) Le Lombard; 9,95.
XIII 11: De drie zilveren horloges (Vance/Van Hamme) 8,25.

Te verschijnen in januari

BAARD & KALE 42: De moordenaar van de drie zustersteden (Sikorski/Lapière) Dupuis; 8,95.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK: Als proefkonijn (Barks) Geïllustreerde Pers; 7,50.
DE GROTE RIVIER 4: Huzaren in het Noordwesten (Hiettre/Aillery) Dupuis; 17,50.
DE MAZDABENDE 6: De mazdabende slaat op hol (Darasse/Tome) Dupuis; 8,95.
DONALD DUCK POCKET 24: De zwendelende zwijnen; Geïllustreerde Pers; 7,50. *Nee maar, alweer een Suske en Wiske-titel!*
JAN JANS' HUISDIEREN 2: Noem mij maar Hoogheid (Kruis) J. Wiggers; 8,95.
JEROME K. JEROME BLOKS 10: Een baby op de vlucht (Dodier) Dupuis; 8,95.
LUUK STERREKERS 5: Watermeloen rock (Beker) Dupuis; 8,95.
PIETER POOK 1: Geharrewar tussen Pieter Pook en Molleke (Jannin/Delporte/Franquin) Dupuis; 8,95.
ROEL DIJKSTRA 21: Het mijnenveld (Robson/Marinko) Big Balloon; 7,95.
STRIPSPOTTERS 3 (Brunel) Arboris; 8,95.
SUSKE & WISKE 164: De raap van Rubens (Vandersteen) Standaard; 6,50. *Herdruk. Eindelijk weer verkrijgbaar.*
TAKUAN 3: De stem van de beer (LeTendre/Taduc) Arboris; 17,95 hc.
THUNDERHAWKS 2: Het spook van de sierra (Cortegiani/Wilson/Garcia) Arboris; 9,95 sc, 19,95 hc.
TOM POES 2: De zwarte sluiper (Toonder) Big Balloon; 8,95/180.
VERHALEN MEGASTEDEN 5: Vendetta in Gotham (Grant/Wagner/Kennedy) Arboris; 8,95.

Niet aangekondigd toch verschenen

AQUABLUE 4; Oranje; 11,95.
DAMPIERRE 4: Het komplot van Laval (Swolfs/Legein) Arboris; 19,95.
DE GEZELLEN VAN DE SCHEMERING 1: De betovering van het Nevelwoud (Bourgeon) Casterman; 21,50/395. *Herdruk in harde kaft.*
DE GEZELLEN VAN DE SCHEMERING 2: De vale ogen van de Moerasstad (Bourgeon) Casterman; 21,50/395. *Herdruk in harde kaft.*
DE WIND DER GODEN 9: Cambaluc (Cothias/Gioux) Glénat; 19,95.
DE VERBAASDE ANALFABEET (Gummbah) De Harmonie; 14,90. *Zie Het Laatste Oordeel.*
DIRK EN DESIREE 3 (De Kort) C.I.C.; 14,95.
DON LAWRENCE COLLECTION 6; Van Bavel; 79,95 hc.
ESSAY RG. HET FENOMEEN HERGÉ (Van Opstal) Delange; 110,00. *Voor een essay is deze pil van 256 pagina's wat fors.*
HAAGSE HARRY (Rueb) Dôen; 12,95.
HET DAGBOEK (Juillard) Casterman; 32,00/595 hc. *Zie Het Laatste Oordeel*
JACK POTT 1 (Oosterveer) Boemerang; 9,95.
KRESSE BIBLIOFIEL 6 (Kresse) Panda; 85,00.
KRESSE BIBLIOFIEL 9 (Kresse) Panda; 85,00.
MACHT DER ONSCHULDIGEN 1 (Hirn/Brunschwig) Oranje; 11,95. *Herdruk in slappe kaft.*
MARGO EN OSCAR PLUIS 3 (De Brab/Falzar/Zidrou) Casterman; 9,95/195.
RED LIGHT GUIDE (Schreurs) C.I.C.; 19,90.
SEX (De Kort) C.I.C.; 14,95.
VIS AAN DE WAND (Van Driel) Oog & Blik; 19,95/399 sc. *Veelbelovend debuut. Zie Het Laatste Oordeel. Luxe editie, 50 exemplaren in harde kaft met zeefdruk, kost 125,00/2500.*
WILLY VANDERSTEEN BIOGRAFIE/BIBLIOGRAFIE; 90,00. *Herdruk.*
WITTE HORIZON 2; Le Lombard; 9,95.
WOESTIJNSCHORPIOENEN: Zeewind (Pratt) Casterman; 26,95.
YAKARI 20 (Derib) Casterman; 7,95.

INDEX ZozoLala

jaargang 1994

nummers 73 t/m 78

Artikelen

100 VERSTILDE BEELDEN VAN MOESASHI	Jef Nieuwenhuis	73
CAGES. Magie tussen Signaal en ruis	Erik Lesire, Bart Pinceel	73
THE RIGHT STUFF: Cerebus	Peter Boel	73
DE SCHIMMIGE SIDE-SHOW VAN MARCEL RUIJTERS	Hans van Soest	74
SNAPSHOTS	Peter Boel 74, 75, 76, 77, 78	
RICHARD CORBEN. Een stijl als een televisie met te hoge kleurintensiteit	Stanley Wiater, Stephen Bisette	74
FUNNY FARM: Ambities en zoekgeraakte gummetjes	Jef Nieuwenhuis	75
WAT ZEGGEN DE STERREN?		75
RUDOLF KAHL: "Kultuur is waar de honden tegenaan pissen"	Jef Nieuwenhuis	75
STRIP TOP 75... Over de stand van zaken		75
MAD LOVE, EEN VOORLOPER VAN HET GELE TEKEN	Mat Schifferstein	75
STRYPTOGRAMSCHAP		75
DE VROUW VAN DE TOVENAAR. Het egoïsme van een tovenaar	Koen Lesage	75
INKTVIS PRUTDUKTIE: "Als jullie het licht uit doen, kom ik uit de schaduw te voorschijn"	Hans van Soest	76
STRIPS ALS THERAPIE. Al Davison over de totstandkoming van The Spiral Cage	Hans van Soest	76
HA HA HA, HIER IS GUMMBAH!	Hans van Soest	76
PETER DE WIT OP DE DIVAN	Jef Nieuwenhuis	76
KRIJTLIJN. Een droom van een eiland		77
BENN HEEFT ER NOG STEEDS ZIN IN	Hans van Soest	77
OPENBARINGEN. Oplossing Stryptogram		77
ACACIALAAN: Floris Oudshoorn	Jef Nieuwenhuis	77
MARTIN LODEWIJK: Schepper van werelden	Jef Nieuwenhuis	78
ACACIALAAN: Berend-Jan Vonk	Hans van Soest	78
SIGNED BY WAR. Licht in de duisternis	Toon Dohmen	78

Striprecensies

Bertiet, Yann	TIN-UIL	Paul 78
Boudgen, Lavoir	DE CYCLUS VAN KVANN 1: DE GROEN EN DE SONDE	Hans 73
Cabanes	SWEET SIXTIES	Jef 73
Chaland	DE AVONTUREN VAN FREDDY LOMBARD	Jef 78
Cosey	ZELIE NOORD-ZUID	Paul 74
Denoël, Martin	ARNO 18: 18 BRUMAIRE	Jef 76
Van Driel	VIS AAN DE WAND	Toon 78
Gaumer, Moliterni	DICTIONNAIRE MONDIAL DE LA BANDE DESSINÉE	Paul 76
Griffo, Dufaux	SAMBA BUGATTI 1	Sigge 75
Gummbah	DE VERBAASDE ANALFABEET	Hans 78
Hirn, Brunschwig	DE MACHT DER ONSCHULDIGEN 1: JOSHUA	Jef 76
Hottentot	NECRONOMICON	Hans 77
Juillard	HET DAGBOEK	Toon 78
King, Hartog van Banda	ARMAN EN ILVA	Jef 77
Kurtzman	KOREA	Jef 76
Larnoy, Carré & Parent	THANÉROS 3: FALKO	Jef 77
Laudy	HET RIJK VAN EDGAR J.	Hans 73
Lax	SARANE	Paul 75
Marchand, Moebius	LITTLE NEMO 1: DE GOEDE KONING	Hans 74
Matena	FLYNN 1: DE WITTE DOOD	Sigge 73
Matena	FLYNN 2: GELE KOORTS	Sigge 73
Mattotti e.a.	AHUM	Toon 76
Van der Meij	HOOGLIED 2 EN 3	Jef 78
Mézières, Christin	RAVIAN	Jef 74
Michetz, Bosse	KOGARATSU 5: DE BERG VAN YAMA-NO-KAMI	Jef 74
Mourier, Arleston	ASKELL, DE WATERWERELD: HET GODDELIJK SMEERSEL	Jef 76
Raven	ICEBOUND	Hans 78
Ribera, Godard	HET GROTE SCHANDAAL 1: NEW YORK	Sigge 74
Ribera, Godard	HET GROTE GENOT	Jef 76
Rosinski, Van Hamme	DE CHNINKEL	Hans 75
Schréder	HET GEHEIM VAN COIMBRA	Paul 74
Wanda Scott	DE TERUGKEER VAN: DOTTY WERVELWIND	Toon 73
Servais e.a.	HET DAGBOEK VAN EEN BOS 1: DE BIJL EN HET GEWEER	Paul 75
Tardi, Forest	HET BESLOTEN LAND	Jef 76
Turf	HET NARRENSCHIP 1: MALLEWAATREN	Hans 74
Varekamp, De Jager	S.O.S. 1	Jef 77
Verheeghe, Matton	KRONIEK DER GULDENSPORENSLAG 1: HERFST	Hans 77
Vonk	IK BEN/IK WAS	Toon 75
Willem	SON OF A GUN	Hans 76

Origineel tekenwerk

Benn	strip	77
Van Broekhoven, Damen	De Galeiconeur	73, 74, 75, 76, 77, 78
Van Broekhoven, Damen	jubileumstrip	75
Van Broekhoven	illustratie	75
De Boer	schetsen	75
Davison	illustratie	76
Defrey	illustratie	77
Van Dongen	schets	75
Hartjes	strip	77
Inktvis Prutduktie	illustraties	73, 74, 75, 76, 77, 78
Inktvis Prutduktie	stryptogram	75
Inktvis Prutduktie	voorplaat	76
Kuijpers	voorplaat	75
Lodewijk	voorplaat	78
Mars	schets	75
Van der Meij	voorplaat	73
Van der Meij	De Pinguïns	73, 74, 75, 76, 77, 78
Van der Meij	jubileumachterplaat	75
Ong	illustratie	75
Otten	strip	77
Oudshoorn	illustratie	77
Oudshoorn	strip	77
Prado	schetsen	77
Ruijters	voorplaat	74
Ruijters	schetsen	74
Steehouwer	schetsen	75
Vonk	strip	78
Wassink	illustratie	77
De Wit	schetsjes	76